

XLVIII. évfolyam, 3. szám
2026. szeptember

A Édes nyanyelvünk

Az Anyanyelvápolók Szövetségének folyóirata

ANYANYELV

CSALÁD

ISKOLA

TUDOMÁNY

NYELVJÁRÁS AZ OTTHON FALAIN TÚL

Múlt vagy jövő?

2. oldal

SZAVAK, KAPCSOLATOK, MEGÉRTÉS
A mentális lexikon jellegzetességei
a gyakorlatban

19. oldal

KIK AZOK A BUKOVINAI SZÉKELYEK?

29. oldal

Tartalom

Örök és modern..... 1

Disputa

Nyelvjárás az otthon falain túl: Múlt vagy jövő?..... 2

Édes angyelvünk

Hányféleképpen lehet manapság flexelni? 11

Egy és más a metonímiáról 14

Életutak

Montágh Imre öröksége 18

A nyelvtudomány műhelyéből

Szavak, kapcsolatok, megértés – A mentális lexikon
jellegzetességei a gyakorlatban..... 19

Kárpáti tájakon

Kik azok a bukovinai székelyek? 29

Hallgatói barokk

Nemzeti keresztnevek: a XIX. század új névtípusáról 32

Könyvajánló

Nagy Dóra (szerk.): Magyar nyelvjárások napja 2021–2022. 38

Levelesláda

Genetika, gén, génmódosítás és jelentésük 39

40, 30, 20... éve írtuk..... 41

Pontozó..... 43

Hírek

Levél Erdélyből: Gyarmathi 275..... 47

Az ASz ifjúsági tagozatának hírei 48

Rövid hírek..... Hátsó belső borító

“ A magyar irodalom történelmi és lelki intézménye teljesebben fogja át és képviseli a nemzetet – ennek múltját, jelenét és jövőjét –, mint a magyar állam, amelyet meg lehetett csonkítani, meg lehetett alázni; az irodalmat sem megcsonkítani, sem megalázni nem lehet. ”

Részlet Pomogáts Béla Széchenyi-díjas irodalomtörténésznek (1934–2023) a Magyar nyelvű otthon című sorozathoz 2017-ben írt előszavából.

Számunk szerzői

Bodnár Ildikó nyelvész, nyugalmazott egyetemi docens

Gréczy-Zsoldos Enikő nyelvész, az EKKE és az NKE NITK habilitált egyetemi docense

Horváth Péter Iván nyelvész, szakfordító, tolmács

Jakab Dorottya nyelvész, az ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont tudományos segédmunkatársa

Kovács-Sipos Bíbor Klára nyelvész, az ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont tudományos segédmunkatársa

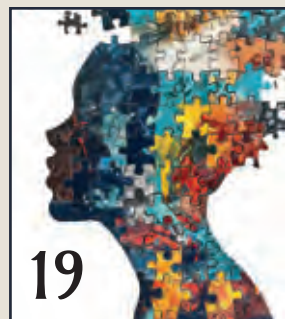
Libárdi Péter nyelvész, az NKE NITK egyetemi adjunktusa, a Szent István Gimnázium magyartanára

Pál Helén nyelvész, az MKI MNyNyKk tudományos munkatársa

Palágyi András biológus, mezőgazdasági genetikus szakmérnök a SZTE

Nyelvjárás az otthon falain túl: Múlt vagy jövő?

Szavak, kapcsolatok, megértés

Kik azok a bukovinai székelyek?

Nemzeti keresztnevek: a XIX. század új névtípusáról

Mérnöki Kar c. főiskolai tanára
Péntek János nyelvész, nyugalmazott egyetemi tanár, az AESz tiszteletbeli elnöke

Pomozi Péter nyelvész, az MKI MNyNyKk igazgatója

Pusztay János nyelvész, professor emeritus, ELTE BTK, Tokaj–Hegyalja Egyetem, a Collegium Fenno-Ugricum vezetője

Édes Anyanyelvünk
az Anyanyelvapolók Szövetségének
folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Tiszteletbeli főszerkesztő:

Grétsy László

Főszerkesztő: Pomozi Péter

Szerkesztők: Nagy Dóra, Tóth Zsolt

Tördelőszerkesztő, tipográfus:

Karácsony Fanni

Szerkesztőbizottság:

Gréczi-Zsoldos Enikő,

Heltainé Nagy Erzsébet,

Juhász Dezső, Korzenszky Richárd OSB,

Péntek János, Pusztay János,

Toma Kornélia

Felelős kiadó: Nyiri Péter, az Anya-
nyelvapolók Szövetségének elnöke

Kiadja az Anyanyelvapolók Szövetsége

www.anyanyelvapolo.hu

A szerkesztőség címe:

1368 Budapest, Pf. 250

szerkesztoseg@anyanyelvapolo.hu

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomda: Prime Rate Zrt.

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(Bp. VIII., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

kézbesítőnél.

További terjesztő:

Könyvtárellátó Kht.

Támogatók:

Petőfi Kulturális Ügynökség

Magyar Kultúraért Alapítvány,

Magyar Művészeti Akadémia

A szerkesztőség nem feltétlen ért
mindenben egyet a közölt írások
tartalmával.

A belépési nyilatkozat honlapunkon
elérhető. Az ASz tagjai lapunkat
illetményként kapják.

Örök és modern

Szeptember sokunknak a viszontlátás ideje és új dolgok kezdete. Az iskolákban különösen is az. A tantervi megújulásnak évek óta egyik alapkérdése, hogyan tudjuk átadni Kárpát-medencei kulturális hagyományainkat a felcseperedő ifjaknak. Nekik is szükségük van örök értékeinkre, csak hogy az „alfákat” már teljesen másként kell tartalmakkal, módszerekkel megszólítani. Él-ményközpontúan, ha kell, a kreativitást „turbó üzemmódban” fejlesztő kontrasztív-induktív közelítésekkel. Örök és modern egyetlen együttélése különösen jól kibontakozhat a(z anya)nyelvórákon. Új Disputánkban nyelvjárásaink jövőjéről, XXI. századi keretek közötti továbbfejlesztésének lehetőségeiről esik szó. Azt persze nem állítom, hogy a nyelvjárások új szemléletű közelítése (és tanítása) minden bajt megold, azt viszont igen, hogy friss módszerekkel közel lehet hozni tájnyelveink örök értékeit ott is, ahol ezeket már nem beszélik. Ahol pedig még igen, ott családtól iskolán át a közéletig, a vállalkozói szféráig új impulzusokat adhatnak a helyi életnek. De nemcsak annak: nyelvjárásaink nem pusztán a „vidék” tárgyai, hanem a nemzeti köznyelv elsődleges gazdagítói is. Ha ezen források végleg elapadnának, a közma-gyar is óhatatlanul tovább fakulna. Mert ahogy a Föld kulturális gazdagsága is csak ábránd a nyelvek sokasága nélkül, úgy a szép, színes anyanyelv is az változatainak sokasága nélkül.

A változatosság szépsége több írásunkban is megjelenik: Horváth Péter Iván a metonímiák sokszínűségét, Libárdi Péter pedig a pszicholingvisztika egyik legérdekesebb kérdéskörét, a mentális lexikont mutatja be avatott szavakkal olvasóinknak. Megtudhatják még, hogyan alakult ki a *flexel* ige sokféle jelentése, különösen a szlengben. Pál Helén a bukovinai székelyek eredettörténetébe enged bepillantást, tájnyelvi érdekességekkel fűszerezve. Mindezek mellett olvashatnak még nemzeti keresztnévadásunk XIX. századi formáiról, és Zilahra is kite-kintünk, ahol emléktáblát avattak Gyarmathi Sámuel születésének 275. évfordulóján. Rejtvényeinket, híreinket és folyóirattörténeti szemlénket is mind megtalálják a megszokott helyeken. Minden kedves olvasónknak hasznos anyanyelvi időtöltést és sikeres őszt kívánunk!

Balu

Pomozi Péter
főszerkesztő

az Anyanyelvapolók Szövetsége alelnöke

Nyelvjárás az otthon falain túl: Múlt vagy jövő?

Pomozi Péter kerekasztala

Pusztay János

Grécsi-Zsoldos Enikő

Péntek János

Fotók: Garas Kálmán, Lőrincz Melinda, Czimbal Gyula

Van-e jövője a nyelvjárásoknak, tájnyelveknek, regionális nyelvváltozatoknak? Érdemes-e megőrzésükkel, fejlesztésükkel foglalkozni? Lehet-e még helyük az otthon falain túl, a napi életben, a helyi közösségekben, akár ott is, ahol mára marginálissá váltak? Lehet-e szerepük az iskolákban, nyilván immár másként és más céllal, mint mikor még anyanyelvjárásban szólalt meg egy-egy osztály nagyobb része?

Manapság (még mindig) sokan legyintenek e kérdésekre, mondván, minek elnémulásra ítélt nyelvváltozatok védelmével foglalkozni, ezek múltunk tovatűnő emlékei, csak az idősek ajkán élnek. Ám az ilyenén sommás elutasítás figyelmen kívül hagy kulturális tényeket és globális nyelvi összefüggéseket, melyek közösségi létformánkat, helyi és nemzeti hagyományaink átörökítésének lehetőségét, sőt köznyelvünk állapotát és távlati kilátásait is alapvetően befolyásolják. Mik is ezek a tények és összefüggések?

Nyelvjárásaink magyar nyelvünk eredetibb (standardok előtti) formái. Mint ilyenek, változásaikban és változandóságukban is hatalmas nyelvtörténeti, nyelvi és kulturális kincs őrzői.

Egy felsőőri vagy moldvai magyar beszélő nyelvében benne rejlik az Árpád-kor tapintható nyelvi öröksége, a tájnyelvek őrzik a magyar nyelv végtelen szókincsét, és a népköltészet is magától értetődően nyelvjárásokban szól hozzánk, amikor – Kriza Jánossal szólva – „a virág színét és illatát” is élvezni szeretnénk. Mindemellett a helyi nyelvváltozat a helyi identitás legfontosabb építőköve, megőrzése, – ezt európai példák mutatják – nemcsak védi a közösséget, hanem gazdaságilag is segítheti az adott régió fellendülését. Az élő tájnyelvek mindezen túl a köznyelvi gazdagság forrásai is. Köztudott, hogy a globális nyelvi-kulturális unifikáció következtében az íratlan nyelvváltozatok gyorsuló ütemben tűnnek el bolygónkról. Kevésbé ismert a veszélyeztetettség drámai foka: a Föld nyelveinek 96%-át az emberiség elenyésző része, alig 4%-a használja, megfordítva: a Föld lakosságának több mint 96%-a pusztán néhány tucat nyelvet beszél anyanyelveként. A legvédtelenebbek a kis beszélőszámú nyelvek. Ezek alacsony presztízse gyakran abból ered, hogy nincs (standardizált) írásbeliségük, így a közoktatásban akkor sem tudnak megjelenni, ha erre meglennének a keretfeltételek. Ami pedig nem jelenik meg a nyelvhasználat magasabb szinterein, arra hamar kész a kívülállók ítélete a „másodrendűségről”, s ez óhatatlan visszahat az anyanyelvjárási és/vagy kettősnyelvű beszélők belső attitűdjére is.

A nyelvek eltűnése tragikus kulturális szegényedést, egyéni és társadalmi szintű traumákat okoz. A korábbi élő kapcsolati hálók szétszakadnak, eltűnik a tolerancia, eltűnik a másik nyelv és a természetes többnyelvűségi minták tisztelete. A hódító nyelvek képviselői öntudatlanul is gőgössé lesznek nemcsak világunk nyelvi-kulturális, de természeti rendje iránt is, mert a hegemon gazdasági és nyelvi-kulturális törekvések kéz a kézben járnak, efelől ne legyen kétségünk! Ahogy afelől sem, hogy érzéketlen, rövidlátó (nyelv)politika esetén ugyanaz a sors vár a nagyobb nyelvek nyelvjárásaira, mint Földünk kisebb nyelveire. Az ezerszínű vadvirágos rét gazdagságát felváltja egy monokultúrás tábla, egy steril városi látványpark. Tényleg ez lenne a jobb (nyelvi) jövő útja? De ha mégsem, hát mit tehet a nyelvész(et), hogy ne így legyen? A feszítő kérdések közül most nyelvjárás és iskola, nyelvjárás és közösség viszonyát boncolgatjuk Péntek János Széchenyi-díjas és Pusztay János Prima Primiissima-díjas professzorral, valamint Gréczi-Zsoldos Enikő habilitált egyetemi docenssel, a nyelvjárásokkal kapcsolatos nyelvi és társadalmi kérdések kiváló elméleti és gyakorlati szakértőivel.

P. P.: Tudtok-e anyanyelvjárásterületeken vagy azon túl olyan kezdeményezésről, hogy a szűkebb pátria tájnyelve, tájnyelvi kultúrája megjelenik valamilyen formában a közoktatásban, akár fakultatív foglalkozás keretei között?

PÉNTÉK J.: Erdélyben ilyenek korábban is voltak, most is vannak. Ez részben annak volt köszönhető, hogy a kolozsvári egyetemi tanszéknek, amely a tanárképzésnek is műhelye volt, a nyelvjáráskutatás volt a fő kutatási területe. A tanárjelöltek közül sokan bekapcsolódtak a kutatásba, ilyen témájú szakdolgozatok és szaktanári, ún. fokozati dolgozatok is készültek. Többen az ilyen indítás után falujuk nyelvjárási monográfiáját is megírták, a tanórákba beépítették a helyi nyelvjárási értékek tudatosítását. 1990 után az Erdélyi Tankönyvtanácsnak (ETT) voltak ilyen pályázatai és kísérleti tankönyvei. Ezt lehetett volna tovább folytatni, kiterjeszteni, ha a piaci szemlélet és a politika nem szorítja háttérbe

az ETT-t. Az elmúlt évtizedben Sántha Attila jelentetett meg szótárt és tankönyvet a székely nyelvjárás újratánításához. Egészen friss a *Másnak térkép e táj* című, az Ábel Kiadó gondozásában megjelenő helyismereti és néprajzi munkafüzet-sorozat, amely egy-egy kistáj vagy település hagyományait és nyelvjárását is bemutatja. Hasonló ez ahhoz, szerényebb kivitelezésben és kisebb léptékben, mint amilyen az egy évtizeddel ezelőtt indult *Magyar nyelvű otthon*-sorozat.¹

G. ZS. E.: Német nyelvterületen vannak jó gyakorlatok a helyi nyelvjárás iskolai oktatására, a nyelv regionális változatainak az iskolai tankönyvekben, a helyi televízióban és az internetes közegben való megjelenésére. Milyen idilli lenne, ha a magyar iskolában akár önálló tantárgyként, akár más foglalkozás keretében megjelenne a helyi nyelvjárás tanítása! De akár az iskolát megelőző nevelésben is lehetne ismerkedni a helyi tájszólással. Nem az lenne a cél, hogy ez a nyelvválto-

zat kiszorítsa vagy felváltsa a köznyelvet, hanem egyrészt az, hogy a diák megismerje a magyar nyelv sokféleségét, másrészt az, hogy rámutassunk, a helyi tájszólás nem valami hibás beszédmód, hanem az ott élők természetes megszólalási módja. Ha az iskola a tájnyelvet a kulturális örökség, az identitás részeként, helyi értéként mutatja meg, akkor új funkciót, új életteret kaphat. Nemcsak tanórán lehet jelen a tájnyelv, hanem megjelenhet például kiállításon, színjátszó körben, helytörténeti sétán, pályázaton, egy projekthét keretében, de akár az online térben, pl. podcastben vagy digitális feladatban is. Így láthatják a fiatalok, hogy van, lehet kommunikációs tere a helyi nyelvjárásnak.

PUSZTAY J.: Közismert a nyelvpolitikával foglalkozók körében, hogy annak a nyelvnek magas a presztízse, amelyik az oktatás nyelve. Veszélyeztetett nyelvekkel (is) foglalkozva látom, ha az iskolából kiszorítják az anyanyelvet, akkor elfogadottsága a fiatalok köré-

¹ AZ ASz-honlapjáról a sorozat két legutóbbi kötete szabadon letölthető: <https://anyanyelvapolo.hu/magyar-nyelv-otthon-sorozat/>

ben rohamosan csökken. Ez a helyzet a magyar nyelvre nem áll, viszont a nyelvjárásokra igen. Mindezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy nyelvjárási területeken nyelvjárásban kell tanítani, azt viszont igen, hogy értékén kell kezelni a kérdést az oktatásban. Az értékén kell kezelni kifejezéssel egyszersmind azt is sugallni szeretném, hogy a nyelvjárás érték. Mindezt lényegesnek tartom, mert a nyelvjárásokat, s azok beszélőit gyakran stigmati-

zálják. Az iskola persze sokat tehet azért, hogy ez a(z) (v)iszony megszűnjön. Könnyen előfordulhatott volna, hogy a magyar nyelvújításkor egy másik, hangalakilag színesebb nyelvjárás vált volna a köznyelv alapjává, s akkor most a mai köznyelv alapjául szolgáló változat beszélőit figuráznák ki. A sors fintora, hogy a nyelvjárást csúfolók sokszor éppen az igen nyílt *e* (*ä*) hanggal jellemzik a nyelvjárási beszélőket, miközben a hang egyre terjed a fiatal-ság beszédében. A kérdésre

visszatérve: számos külföldi példát tudnék hozni nyelvjárási ábécéskönyvekre és arra is, hogy politikusok, egyetemi tanárok hivatalos felszólalásaikban is őrzik nyelvjárásukat, vagy legalább annak markáns elemeit. Nyugat-dunántúli nyelvjárási tananyag a közoktatás számára sajnos még nem született.

P. P.: Induljunk ki abból, hogy az anyanyelvjárás egységes(ebb) tartalmi és módszertani keretek közötti tanítása standardizált

Jó régiós példa a standardizált nyelvjárás széleskörű használatára.

Balra: Friuli tankönyvek 1–5. osztályosoknak; Középen: olasz-friuli kétnyelvű tájékoztató tábla; Jobbra: kávéházi kristálycukor friuli feliratokkal és a friuli nyelvű szépirodalmi könyvtár egyik kötete. Pomozi Péter felvételei

írott változat nélkül aligha lehetséges. Bár számos jó európai modellt ismerünk arra, hogy a standardizált írott változatok gyorsan növelték az adott tájnyelv használatát az otthon falain túl is, a Kárpát-medencében mintha nem lennének ragadások ezek a példák. Mit tehetünk annak érdekében, hogy végre nálunk is szülessenek „felhasználóbarát” írott nyelvjavaslatok?

PÉNTEK. J.: Noha nyelvi ügyekben én talán az indoklónál is derűlátóbb vagyok, ezt nem látom reális perspektívának. Azok után, hogy Magyarországon a XX. század anyanyelvoktatása standardközpontú és nyelvjavaslatellenes volt, nehezen képzelhető el, hogy most támogatásra, netán sikerre lehetne számítani az ezzel ellentétes szemlélet érvényesítésében. Ehhez Kodály tanár úr presztízse is kevésnek bizonyult, amikor szót emelt a rövid zárt *ë* védelmében. 1990 után a televízió és a rádió, majd a közösségi média révén a külső régiókban is a „nyelvjavaslatmentesség” vált

követendő mintává. Színtelenedik, fakul a magyar nyelv. Emiatt a székely nyelvjárás beszélői már inkább tartanak a nyelvjárásvesztéstől, mint a nyelvvesztéstől, noha ennek hangzó mintája, mintegy regionális standardként, mindenütt jelen van Erdélyben a székely származású egyházi, politikai vezetők, tudósok nyelvhasználatában.

PUSZTAY J.: Mindenekelőtt azt kell tudatosítani, hogy a nyelvjárás nyelvi-kulturális érték. A nyelvjárás jobban megőrzi a nyelv történeti értékeit, mint a köznyelv. A nyelvjárás lehet a köznyelv gazdagításának hatékony eszköze. A nyelvjárás értékét és életképességét bizonyítaná, ha nem konyhanyelvi státuszba fokoznánk le, hanem rendszeresen megjelenhetnének rajta irodalmi alkotások, illetve nyelvjárás területeken a helyi sajtóban nyelvjárásban írt cikkek is (ahogy erre több országból idézhetők példák). A Magyarságkutató Intézet és az Anyanyelvpolitika Szövetsége 2019-ben, a magyar nyelvjárások napja bevezetésekor pályázatot írt ki irodalmi alkotások írására

nyelvjárásban. Szép számban érkeztek be pályamunkák, amelyek közül a legsikeresebbeket az *Életünk* folyóirat le is közölte. Ezt azonban rendszeressé kellene tenni. Irodalmi művek székely nyelvjárásban szerencsére elég szép számban vannak. Ennek nyelv- és nemzetstratégiai jelentősége (is) van, mert a nyelvjárás hovatartozás erősítése mellett hozzájárul a magyar identitás erősítéséhez is. Hazánkban kevés ilyen munkáról tudok, ezért is örömdetes, hogy 2020-ban vasi nyelvjárásban két irodalmi mű is napvilágot látott: Fábíán Lászlótól a *Gutaházi évszakok*, jómagamtól pedig a *Kutyaur mēg más történetek*.² Utóbbi az Anyanyelvpolitika Szövetsége támogatta.

G. ZS. E.: Az írásbeliség is annak az egyik feltétele, hogy egy helyi nyelvváltozat az oktatásban, de akár a hétköznapi kommunikációban is jelen lehessen. Lehet készíteni nyelvjárású ábécét, ismerek olyan osztályosokat, akik – a helyi nyelvváltozatot használva – műhelyi nyelvjárásban

2 Az ASz honlapjáról szabadon letölthető: <https://anyanyelvpolitika.hu/egyedi-kiadvanyaink/>

csetelnek a mobiltelefonon. Magyar nyelvi környezetben ez nem jellemző, ezért lehetne készíteni felhasználóbarát írásváltozatot. Ehhez először is szükségesek a felhasználók. Legyen, aki írja, legyen, aki olvassa, legyen, aki fontosnak tartja, aki büszke erre, mert egy nyelvjárás írott normája egyben attitűdkérdés is: azt a felhasználó természetesen használja, nem szégyelli. Kell tehát olyan közösség, amely a helyi népi örökség (néptánc, népzene, népviselet) mellett a nyelvjárást is a közösség fenntartó erejének tartja. Ha születnének ilyen írásváltozatok, akkor készülhetnének könyvek

(tankönyvek, mesekönyvek, felnőtteknek szóló könyvek), újságok vagy – mint a lengyeleknél civil kezdeményezésként – Facebook-oldal.

P. P.: Ismerünk olyan projekteket is (ezek közt magyar is akad, pl. Terminologia Scholaris a mari, mordvin, udmurt és komi oktatásügy támogatására), melyek veszélyeztetett standard változatok revitalizációját hivatottak segíteni, mégpedig az iskola falai között: az oktatás terepén akár a nemzedéki űr is áthidalható. Az unoka visszatatul valamit, amit szülei már félig elfeled-

tek. Vajon alkalmazható ez a módszer a tájnyelvi revitalizációra?

G. ZS. E.: A veszélyeztetett nyelvek revitalizációjával szemben a nyelvjárások mögött áll egy élő standard. Bizonyos regionális változatokat nemcsak az idősebbek, hanem a fiatalabbak is beszélnek, csak az ifjabbak alapvetően nem a tájnyelv archaikus változatát, hanem inkább valamiféle regionális köznyelvet. Ha az iskola is terepe lehet annak a nyelv-változatnak, amelyet a családban beszélnek, akkor egyfajta nyelvi reaktiváció lehet belőle, tehát valamit,

Újabb, korrekt és felhasználóbarát hangjelölésű szótárak: Péntek János: *A moldvai magyar tájnyelv szótára*. 1/1–2.

Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2016, 2017; Péntek János: *Kalotaszegi tájszótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy, 2021. Frumóscai történetek: Máthé Kriszta: *Apróka eszponka*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Nagyvárad, 2017.

ami még létezik, újra működésbe hozunk. Az iskola feladata az lehet, hogy az új nemzedék számára élővé, értékessé, természetes kulturális örökséggé tegye a helyi nyelvváltozatot.

PÉNTÉK J.: Véleményem szerint projektek vannak, módszertan nincs, ez köztes, ki nem dolgozott területe az anyanyelvoktatásnak és a magyar mint idegen nyelv oktatásának. Ezt jól példázza a moldvai magyar oktatás, amelyben jó és kevésbé jó gyakorlatokról tudunk, és amelyek elvileg is megoszlanak aszerint, hogy

a nyelvjárás revitalizációján át vezetnek a magyar standardhoz, vagy közvetlenül, idegen nyelvként célozzák meg. A legjobb példák az előbbi eredményességét bizonyítják, mint Máthé Kriszta 11 év frumószai oktatási tapasztalatai, amelyeket az 2017-ben megjelent *Apróka eszponka* című könyvében írt le. Az erdélyi magyar szórványokban folyó revitalizációs oktatás, ahol és amennyiben van ilyen, ismereteim szerint általános módszertan nélkül a magyart mint idegen nyelvet oktatja, nincs tekintettel annak helyi, nyelvjárási hátterére.

PUSZTAY J.: A nyelvjárások elismertségét, ha kell, revitalizációját – külföldi példák alapján – intézményesen is elő lehet, sőt, elő is kell mozdítani. A lokális identitást, a szűkebb pátriához való kötődés érzését erősíteni kell, mert ezekből áll össze a hazához való kapcsolat. A nyelvjárás presztízsét növelheti, ha az adott tájegység nyelvjárását és egyéb, hagyományőrző jelenségeit felveszik a megye értéktárába, ahogy ez történt pár éve Vas vármegyében: a nyelvjárás és az ELTE Savaria Egyetemi Központjában őrzött iratlan mennyiségű, felbecsül-

Önéletrajzi könyv nyugat-dunántúli nyelvjárásban: Pusztay János: *Kutyaur még más történetek...* Anyanyelvápolók Szövetsége, Budapest, 2020; Palóc folklórkötet standardizált ábécével: *Keleti palóc betyármesék és hiedelemmondák*. Magyarságkutató Intézet, Budapest 2021; A Magyar nyelvű otthon sorozat *Székelyföld* kötete: Anyanyelvápolók Szövetsége–MNyKNT, Budapest, 2017.

hetetlen értékű nyelvjárási lejegyzés és magnófelvétel bekerült a megyei értéktárba. Sajnos az a javaslatom már megfeneklett, hogy a magyar nyelvjárásokat felvegyék a hungarikumok közé.

P. P.: Térjünk vissza immár kimondottan a nyelvjárási ábécéskönyvek kérdéséhez! Milyen mélységű nyelvjárási kodifikációt és standardizációt tartotok szükségesnek, hogy élményközpontú, könnyen tanítható-tanulható, sikeres anyanyelvjárási taneszközök (könyv, munkafüzet, digitális alkalmazás, játékok stb.) születhessenek?

PUSZTAY J.: Az előbbi gondolatmenetet folytatva, csak üdvözölni lehet Pomozi Péter kezdeményezését és a megtett első lépéseket, hogy nyelvjárási (oktatási) segédkönyveket ad ki és ábécéskönyveket tervez. Megint csak külföldi példát hozva: Németországban vannak nyelvjárásban játszó színházak, helyi napilapokban nyelvjárásban írt szövegek (erre Olaszország még jobb példa), Finnországban nyelvjárásban írt doktori érteke-

zés is született, ami azért is érdekes, mivel az értekezések többsége már angolul és nem finnül íródik.

PÉNTEK. J.: Visszakanyarodva Székelyföldre, legalább az ábécéskönyv helyi *ë-ző, ö-ző* változatának elkészítését ajánlanánk, ilyet kiadtunk kísérletileg a székelyföldi oktatás számára, és ennek pozitív tapasztalatai voltak. Ennél mélyebb, nyelvi revitalizációs célú volt Csicsó Antal moldvai oktatásnak szánt, szintén az Erdélyi Tankönyvtanácsnál 1995-ben megjelent *Apró ábécéje*. Már az óvodától gondolni lehetne a helyi folklórt – népmesét, népdalt – nyelviileg autentikusan leíró munkafüzetek kiadására és használatára. Felsőbb szinten elengedhetetlennek tartom a növények tanításakor a növények helyi nevének összekapcsolását a standardizált nevekkal. Azokban a nyelvjárási régiókban, ahol tájnyelvi szótár is rendelkezésre áll, ezeket szintén ajánlani lehet az oktatás számára.

G. ZS. E.: Az ilyen jellegű taneszközök attól lesznek jók, ha kedvet csinálnak, ha a nyelvjáráshoz való viszonyt

pozitívan alakítják. Nem azt kell sugallni, hogy a diák tanulja meg ennek a nyelvváltozatnak a szabályait, hanem ismerkedjen ezzel játékos, szemléletes feladatok segítségével, olyanokkal, amelyekkel vissza lehet vezetni őket a nyelvhasználatának természetes közegébe, a nyelvjárási beszélőkhöz. A feladatok célja az attitűdformálás kell, hogy legyen. Fontos, hogy ne csak tankönyvi anyagként, megtanulandó feladatként értelmezze mindezt, hanem legyen közvetlen érintkezés a tájnyelvi beszélőkkel. A tankönyvek, a hanganyagok, a videók, a helyi nyelvi emlékekkel való találkozás, a virtuális séták és a valóságos kirándulások kialakítják a funkcionális kettősnyelvűséget.

P. P.: Végezetül: mit kellene tenni az oktatásban ahhoz, hogy Kárpát-medencei szinten is elfogadottá váljanak tájnyelveink, s hogy magunk mögött hagyjuk a nyelvjárásukat már feledettek tájékoztatlanságból eredő lesajnáló hozzáállását?

PUSZTAY J.: A nyelvjárások kérdése a határon túli magyarság esetében nyelv-

és nemzetstratégiai kérdés. Az anyaországi magyarok egy része előszeretettel szólja le nyelvjárását beszélő nemzet-társait, akik nem ismerik vagy nem használják a magyar köznyelvet. A megbélyegzés odáig fajulhat, hogy ezen nemzettársaink egy része át-tér az adott ország domináns nyelvére, ami már előszobája a nemzeti identitás feladásának. A közoktatás nyelvi szemléletformálással segíthet ezen, ha a pedagógusokat mindenütt felkészítik erre.

PÉNTÉK J.: Úgy tűnik, és ez remélem, nem csupán érzéki csalódás: az elmúlt három évtized konvergens magyar nyelvi változásai általában nyitottabbá, toleránsabbá tették a beszélőket a nyelvi másság, a nyelvjárások iránt is (miközben ugyanez a konvergencia a standardot erősí-

tette, terjesztette). Az iskola azonban – az egyre inkább általános társadalmi gyakorlat rossz szellemében – nem felzárkóztat, hanem maga is diszkriminál, szegregál, és ezt jelentős mértékben nyelv(járás)i alapon teszi. Ezen a szellemen kell változtatni a pedagógusképzésben, az oktatás tartalmában és módszereiben, és ennek a törekvésnek is vannak már jelei. És ez különösen fontos a kétnyelvű, magyar nyelvűben veszélyeztetett nyelvjárás régiókban, ahol, ahogy Pusztay János is említette, a nyelvjárásstratégia voltaképpen nyelvstratégia, ahol az identitás és a megmaradás záloga elsősorban a nyelvjárás.

G. ZS. E.: A nyelvjárásokat ne (csak) történelmi érdekességként, hanem az iskola által elfogadott, élő, termé-

szetes változatokként tanítsuk. Ehhez a pedagógusnak is tisztában kell lennie azzal, hogy a nyelvjárás beszéd és a nyelvjárás írásváltozat nem hibás. A negatív nyelvi attitűd örökölt mintákból ered, ezért az iskolának el kell érnie azt, hogy a tájnyelvi beszédet ne tekintsék a műveletlenség jelének. Ne védekező álláspontot közvetítsünk, ne csupán emlékek legyenek a nyelvjárás formák, hanem új, mai funkciót kell találni a helyi nyelvváltozatoknak! A megőrzés, a konzerválás helyett teremtsük és bővítsük a tájnyelv használatának körét! A veszteségnarratíva helyett lehetőségnarratívát érdemes követni, vagyis azt hirdetni, hogy a nyelvi örökség kulturális, közösségi és egyéni, stratégiai erőforrás lehet az ifjabb nemzedéknek. ●

Egy lap kézbe véve az igazi!

Kedves Olvasónk!

Lapunk előfizethető bármely magyarországi postahivatalban.

Lapunkat az Anyanyelvpolitikai Szövetségének díjfizető tagjai ajándékba kapják.

Ajándékozza meg ismerőseit és magát anyanyelvünk lapozható élményével!

Hányféleképpen lehet manapság flexelni?

Jakab Dorottya

Ha manapság gyakran töltünk időt fiatalok társaságában (például egy általános iskolai vagy gimnáziumi osztályban, vagy fiatalabb testvéreink, gyermekeink, unokáink körében), akkor könnyen elképzelhető, hogy hallottuk már tőlük azt a szót, hogy *flexel*. Napjainkban egyre többször hallható, egyre több nyelvhasználati szintén találkozhatunk vele (például már dal- és reklám-szövegekben is megjelenik), az e-nyelv.hu pedig 2022-ben az év ifjúsági szavának is megválasztotta. De vajon mit jelent, és honnan származik ez a szó?

Nyelvünkben a *flexel* leg-többek által ismert jelentése talán az, hogy 'csiszológépet használ'. Ez a jelentés figyelhető meg például a következő mondatban is: *Ilyenkor szabad porszívózni, mosni, fűvet nyírni,*

*flexelni, tüzelni!*¹. Ebben a jelentésben a *flexel* ige az elektromos kéziszerszámok – különösen a sarokcsiszolók – gyártása terén sokáig egyeduralkodónak számító német *Flex* gyár márkanevéből származtatható kifejezés. Ezáltal jó példa arra a nyelvi jelenségre, amikor egy márkanev egy, a vele összefüggésbe hozható termékekhez vagy

szolgáltatásokhoz kapcsolódó tevékenységet jelölő igévé válik. Ebben a körben egyébként a *flexel* esete a magyar nyelvben egyáltalán nem egyedi: az *-l* igeképzőt (nyelvünk egyik leggyakoribb igeképzőjét) sokszor használjuk hasonló márkanevből létrehozott igék megalkotására. Ez történt például a következő két esetben is:

1 A cikkben szereplő példák internetes gyűjtésből származnak.

Skype – skype-ol, Twitter – tweetel. Érdekességgént pedig megemlíthető az is, hogy a Flex márkanevből nemcsak a magyar nyelvben jött létre a kéziszerszámok használatához kapcsolódó ige, hanem a németben is (*flexen*).

Manapság azonban már nemcsak csiszológéppel lehet *flexelni* – a fiatalok pedig jellemzően nem is így flexelnek –, hanem izmokkal, ruhákkal, elektronikai eszközökkel, vagyis tulajdonképpen mindennel, amire valaki rá tudja mondani azt, hogy „Király!” vagy „Menő!”. Ezekben a helyzetekben viszont a magyar *flexel* ige forrása már nem a német márkanev, hanem az angol *flex* ige.

Az angol *flex* latin eredetű, a *flecto* ('hajlítani, fordítani') szóból származó ige. Legalapvetőbb, az angol egynyelvű értelmező szótárakban jellemzően elsőként adatolt jelentése: 'összehúzással megfeszíteni egy izmot vagy bármilyen más testrészt'.

Eredendően tehát egyszerűen az izmok vagy testrészek hajlításának mozzanatát jelölte. Az idők során azonban létrejött egy némileg átvitt értelmű jelentése is. Ennek következtében pedig használhatóvá vált a maga-

mutogatás megnevezésére, vagyis vonatkozhat arra a tevékenységre is, amikor valaki a testi erejét fitogtatva henceg, dicsekszik másoknak (például a bicepszét behajlítva – innen a kapcsolat az eredeti latin szóval). A *flexel* igenek ez a kifejezetten testi erővel való hencegés jelentése a magyar nyelvben nem tűnik túlzottan gyakorinak, de nem is példa nélküli: A 35 éves férfi természetesen nem szégyenlős, ha a karjait, vagy bármely más testrészét kell mutogatnia, gyakran **flexel** a közösségi médiában.

Valószínűleg ez az átvitt értelmű, magamutogatással kapcsolatos jelentés lehet a forrása a *flexel* napjainkban

a fiatalok által leggyakrabban használt (angol hatás nyomán más, így például a magyar és német, nyelvekben is megfigyelhető) 'henceg, dicsekszik, kérkedik' jelentésének. Úgy tűnik azonban, hogy a *flexelés* tevékenységéből idővel elkopott az izmok feszítésének mozzanata (ezáltal pedig az eredeti latin igével és a hajlítással való kapcsolat is), és csak a magamutogatás maradt meg benne. A *flexelés* tárgyai pedig a testi erő helyett elsősorban, az esetek többségében, különböző anyagi dolgok (például márkás ruhák, elektronikai eszközök, autók) lettek. Ez a fajta jelentés figyelhető meg a következő mondatban: Józsi azzal **flexel** mostanában, hogy vett egy új kocsit. A *henceg, dicsekszik, kérkedik* igék a magyarban általában negatív jelentéseket hordoznak. Ez pedig – mint az várható – megfigyelhető a *flexel* ilyen jelentésben történő használatakor is. Ráadásul a *flexelés* az alapvető 'dicsekvés, hencegés, kérkedés' jelentés mellett kiegészülhet olyan jelentésárnyalatokkal is, amelyek tovább erősíthetik az esetleges negatív hatást. Ilyen lehet például az őszintétlenség mozzanata.

A *flexelt* ugyanis gyakran használják olyan jelentésárnyalatok kifejezésére is, mint például az, hogy valaki nem azért vesz meg egy új telefont, mert tényleg értékeli annak technikai paramétereit, hanem csak azért, hogy felvágjon (vagyis *flexeljen*) vele.

Fontos azonban, hogy a *flexel* nemcsak negatív jelentésben, hanem pozitív értelemben történő büszkélkedés kifejezésére is használható.

A *flexelés* ugyanis jelentheti azt is, hogy valaki (jó értelemben véve) bizonyítja, megmutatja valamilyen tudását, képességét, tehetségét, és ezzel lenyűgöz másokat. Például valamilyen munkahelyi vagy iskolai helyzetben: mondjuk egy állásinterjún vagy vizsgán. Továbbá lehet pozitív értelemben *flexelni* komoly erőfeszítések árán megszerzett tudással (mondjuk egy nyelvvizsgával vagy munkahelyi elismeréssel), illetve különböző képes-

ségekkel (például főzéssel, zenetudással) is. Erre a jelentésárnyalatra lehet példa a következő mondat: *Frissen, forrón érkezik 40 Fonzarelli konyhájából a minden lében kanál fickóval egy csomó jószág, frissítő koktélok, hajmeresztő szendvicsek és durván jó air fryeres főfogások, hogy legyen mivel **flexelni** a haveroknak.*

Szintén fontos leszögezni azt is, hogy a *flexel* pozitív és negatív töltetű jelentésárnyalatai nem köthetők kizárólag az egyik vagy a másik jelentéshez. Tehát nem jelenthetjük ki kategorikusan például azt, hogy anyagi dolgokkal csak negatív értelemben lehet *flexelni*, a tudás vagy képesség megmutatásához pedig csak pozitív töltetű jelentések kapcsolódhatnak. Erre jó példa lehet a következő két mondat: (1) *Amikor kiülsz flexelni a MÜPA elé, hogy megmutasd mindenkinek, hogy mekkora kultúrlény vagy....* (2) *Utoljára akkor flexeltem díjjal,*

amikor még a Fastbridge-nél dolgoztam. Mindkét mondatra igaz az, hogy benne a *flexelés* nem anyagi, hanem szellemi dolgokhoz, teljesítményekhez kapcsolódik. Az első mondat azonban egy egyértelműen negatív jelentést hordozó, az őszintétlenségre vonatkozó kritikát megfogalmazó hozzászólás. A második pedig egy munkahelyi elismerés elnyeréséről szóló, jó értelemben büszkélkedő bejegyzés bevezetése. Zárásként még érdemes lehet hozzátenni azt is, hogy manapság már a *flex* főnév sem csak (a német márkanévből köznevesülve) sarokcsiszolót jelenthet, hanem angol mintára használható 'olyan dolog, amivel dicsekedni, büszkélkedni lehet' jelentésben is. E cikk olvasóinak tehát akár lehet az az új *flexe*, hogy mostantól már biztosan tudják azt, hogy napjainkban hányféle különböző jelentése lehet a *flexel* igének. ●

Felhasznált források

Pölcz Ádám 2022. Az év ifjúsági szava. *e-nyelv.hu*. <https://e-nyelv.hu/2022-12-22/az-ev-szavai-2022/> (letöltés: 2026. április 24.)

Dictionary.com *flex* szócikk. <https://www.dictionary.com/browse/flex> (letöltés: 2026. április 24.)

Duden.de *flexen* szócikkek. https://www.duden.de/rechtschreibung/flexen_trennschleifen (letöltés: 2026. június 17.); https://www.duden.de/rechtschreibung/flexen_angeben (letöltés: 2026. június 17.)

Egy és más a metonímiáról

Horváth Péter Iván

A metonímia nem közismert fogalom. Akinek rémlik az iskolai tanulmányaiból, annak főleg a szépirodalom jut róla eszébe, például a *János Vitéz* következő sora: „A patak habjain piroslott az este.” Itt az *este* kivételesen nem a besötétedés napszakját, hanem a lemenő nap fényét jelenti. A metonímia *A magyar nyelv értelmező szótára* szerint stílusélénkítő eszköz, vagyis a művészi, de legalábbis a választékos nyelvhasználat sajátossága. Ezt a szótár többek között a *megdőlt a trón* kifejezéssel szemlélteti, ahol a *trón* nem a díszes uralkodói székre, hanem az uralkodói hatalomra utal. A metonímia azonban jóval több ennél.

A szó forrása az ógörög *μετωνομία* 'átnevezés'. Gyakori magyar megfelelője a *névcseré*. A fogalom jellemző meghatározása: érintkezésen alapuló névátvitel. Ez úgy értendő, hogy egy szót a szokásostól eltérő jelentésben használunk, mert az érintkezik, azaz

szorosan összefügg a szokásos jelentéssel. Az *este* rendszerint arra a napszakra vonatkozik, amelyben besötétedik, de Petőfi költeményében a lemenő nap fényét jelöli, hiszen az (íme, az érintkezés) *este* kap vörös árnyalatot. A *trón* általában egy uralkodó díszes széke, viszont a *megdőlt a trón* kifejezésben az uralkodó hatalmát jelenti: egy pápa, császár vagy király (íme, az érintkezés) hagyományosan, a nagyobb ünnepeken a trónján ülve gyakorolta a hatalmát. Az *este* 'a lemenő nap fénye' művészi lelemény, amely nem terjedt el a köznyelvben. Ugyanakkor a *trón* 'uralkodói hatalom' beépült a hétköznapi nyelvhasználatba. Ezt jól mutatja több kifejezés: *kapaszkodik a trónjába*, *lemond a trónról*, *megingatja valakinek a trónját*, *trónra lép* stb.

Már a fenti két példából is látható, hogy a metonímia célja nem feltétlenül a beszéd vagy az írás szemléletesebbé tétele. Sokkal gyakrabban irányul egyrészt a nyelv-

vi gazdaságosságra, vagyis a tömör kifejezőmódra, másrészt az elvont fogalmak értelmezésére. A *trón* jelentését már gyermekként hamarabb felfogjuk, és később is könnyebben alkalmazzuk, mint a *hatalom* szót, mivel az előbbi egy kézzelfogható tárgyra, míg az utóbbi egy elvont fogalomra utal.

Hogy idővel szinte minden szónak több jelentése is kialakul, az nagyrészt a metonímia következménye. A *dél* hajdan csak 'a nap legmagasabb állása' volt, de később azt az égtájat is elkezdte jelölni, amerre a delelő nap áll. A *mozi* 'filmszínház' az elmúlt 30 évben az ott vetített film elnevezése is lett (pl. *Ősszel mutatják be a rendező új moziját*). A *nyelvvizsga* sokszor hangzik el 'nyelvvizsga-bizonyítvány' értelemben, pl. *Katinak három nyelvvizsgája is van*. Az *oratórium* eredetileg 'imaterem' volt, majd felvette az 'imateremben előadott egyházi zenemű' jelentést. A *posta* a 'levélküldő intéz-

mény' mellett 'küldemény' is. A *stilus* legelőször 'acél íróvessző' volt, aztán 'kifejezés mód' is, ma pedig csak az utóbbi. A *szőlő* jelölheti a gyümölcs termőterületét (Apám a szőlőben dolgozik.), a *telefon* a hívást (Jött egy telefon a hivatalból.), az *ülés* pedig nemcsak a fenékre nehezedést, hanem az így lefolytatott értekezletet is.

A metonímia bizonyos szavak esetében rendszeres, megjósolható jelentésbővülést okoz. Ezek közé tartozik az *opera*. A szó alapjelentése 'énekelt színdarab', mint az *Imádom az operát* mondatban. Ez a műfaji értelem azonban a metonímia révén hamar

kiegészült számos mással. Például a *Megírtam az operát* egy meghatározott zeneműről, viszont az *Elvesztettem az operát* egy zenemű kottájáról vagy felvételéről szól. További jelentések: *Megnéztem / meghallgattam az operát* 'a zenemű előadását'. *Othagytam az operát* 'az intézményt'. *A halála megrázta az operát* 'az intézmény társulatát'. *Felújították az operát* 'az intézmény épületét'.

A metonímia nemcsak köznevek, hanem tulajdonnevek használati körét is kitérít. Az *Inn*, a *Moszkva* és a *Nyitra* eredetileg csak egy-egy folyó neve volt; ma már a velük érintkező (a

partjukon létrejött) városé is. Sőt, egyes folyónevek (*Kongó, Niger, Paraguay*) egy idő után egy egész országra is vonatkozhatnak. Egy városnév kiterjedhet egy megyére (*Békés, Limerick, Valencia*) vagy szintén egy egész országra (*Monaco, San Marino, Svájc* – az utóbbi a közepén fekvő *Schwyz* kisváros alapján). Egy személynév áterjedhet egy városra (*São Paulo*, portugálul 'Szent Pál', *Törökbalint, Washington*) és egy gyártmányra is (*Ferrari, Opel, Skoda*). Márkanév nemcsak személy-, hanem helynévből is lehet: *Curaçao, Nokia, (SEAT) Toledo*. A metonímia úgy is kibővítheti a tulajdonnevek használati körét, hogy azok köznévként is elterjednek. Ez a köznevesülés, nemzetközi nevén eponímia. Ennek két típusa a személynévi és a helynévi köznevesülés. Egy-egy személynévből lehet ételnév (*nachos, szendvics, zserbó*), mértékegység (*amper, ohm, watt*), műalkotás (*Bachot játszik. A falán csupa Picasso lóg.*), ruha (*atilla, garbó, kardián*) és sok egyéb: *augusztus, barkochba, dízel, morze, pepita, röntgen*. A helynevek is köznevesülhetnek. Uthalhatnak egy-egy italra (*konyak, madeira, mokka*), játékra (*Luxor, makaó,*

marokkó), eseményre (Napóleon Waterloo után lemondott 'a waterlooi csata'), testületre (Tokió Londonnal tárgyal 'a japán és a brit kormány') és sok egyéb, pl. Hollywood 'az USA filmipara', Charleston 'tánc', angol China 'Kína' → china 'porcelán', portugál Peru 'Peru' → peru 'pulyka'.

A folyamat fordítva is lejátszódhat, azaz köznévből is lehet tulajdonnév. Sok vezetőnév metonímia révén jött létre valamely foglalkozás (bíró, kovács, molnár, tímár), méltóság (érsek, gróf, gyula, herceg, kende, király) vagy nép (cseh, kun, német, szász, székely, tatár) nevéből.

Szintén a metonímia áll annak háttérében, hogy bizonyos anyagok neve egy-egy belőlük készült tárgyra is utalhat. A karton 'nyilvántartó lap', a papír '(hivatalos) irat', az üveg 'palack', a vas (a zsar gonban) 'autó'. Ez azonban nincs így minden nyelvben. A papír angol megfelelője, a paper, 'újság', az üveg német megfelelője, a Glas, 'pohár', a vas angol megfelelője, az iron, 'vasaló'. A Nincs egy vasam sem jelentése 'Nincs pénzem', viszont a legyőzött gladiátoroknak mondott latin Recipe ferrum! (szó szerint 'Fogadd a vasat!') kifejezés-

ben a ferrum szóé az volt, hogy 'kard'. Az angol marble egyrészt 'márvány', másrészt 'játékgyöngy'.

A metonímia abban is megnyilvánul, hogy személyes névmások és személynevek ki tudják fejezni az illető által használt eszközt. A Hol parkolsz? azt firtatja, hogy a megszólított személy autója hol áll. A Kinyomtam Dávidot a telefonom gombjára utal, amellyel befejezem a Dáviddal folytatott beszélgetést, a Lemerülök a telefonom akkumulátorára, a Leteszlek pedig a saját telefonomra, amelyet a beszélgetés befejezéseként teszek le.

A metonímia egyik leggyakrabban említett válfaja az egész-rész (latinosan: totum pro parte) kapcsolat. A Megveszi az autót mondatban az autót az egész járműre utal. Számos más esetben viszont a járműnek csak egy részére vonatkozik, pl. hallja az autót (a motor hangját), kitakarítja az autót (az utasteret), lemossa az autót (a karosszé-riát), megjavíttatja az autót (a motort), megpakolja az autót (a csomagtartót és néha az utasteret), széthajtja az autót (a motort és/vagy a futóművet). Az egész-rész kapcsolat megnyilvánul sok más kifejezés-

ben is: csirkét eszik 'a húsát (és a bőrét), a csontját és az inját nem', kapura rúg 'a hálóba', pipát szív 'a benne lévő dohányt', nevet a viccen 'a csattanóján', Amerika 'Amerikai Egyesült Államok', ég a gyertya 'a kanóc', ég a lámpa 'az izzószál', beázott az ablak 'a keret', betört az ablak 'az üveg', népnyelvi család 'gyermek'. Ilyen a mai egyetemistákra jellemző szakirodalom 'szakirodalmi mű' (Négy olasz szakirodalmat is elolvastam.) és a zsűri 'zsűritag' (pl. Ő a kedvenc zsűrim.)

Az ezzel ellentétes rész-egész (latinosan: pars pro toto) viszonyra példa a négyfős szoba 'ember, személy', a fejenként 'személyenként', az egy lélek sem 'ember, személy', a szlenges bőr 'nő' és új hús 'új tag, rab', az Anglia 'Nagy-Britannia' vagy a rács mögé kerül 'börtönbe'. Ugyanígy lett a sakk 'a király megtámadása' az egész játék neve is, az angol tea az általában teával fogyasztott uzsonnáé, valamint a luxemburgi Kaffi drénken (vö. német Kaffee trinken) 'kávét iszik' kifejezés 'reggelizik' is.

Az épületek neve gyakran vonatkozik a bennük végzett tevékenységekre. A kórházban van 'ápolják', a templomba jár 'szentmisére jár', a moziba

megy pedig 'filmvetítésre megy'. Ez néha félreértéshez is vezethet, mint József Attila *Csoszogi, az öreg suszter* című írásában. „(...) a mama küldött, amikor elment a moziba (...)” / „(...) „Hát mondd meg az anyádnak, (...) vigye a cipődet a moziba, majd ott megcsinálják! (...)” / „Nem a moziba ment a mama, hanem az Újpesti Moziba takarítani!” A *Trianon* eredetileg egy Párizs környéki palota neve, de a magyar történelemtudományban az ottani békekötésre utal.

Az épületek neve metonimikusan jelölheti a bennük működő intézményt is, sőt főleg arra szokott utalni, pl. *Fehér Ház* 'az amerikai elnök hivatala', *Karmelita kolostor* (2026-ig) 'Miniszterelnökség', *Pentagon* 'az USA Védelmi Minisztériuma'. Az *egyház* 'templom' is így lett 'szervezett vallás'. (Az eredeti jelentést csak a *székesegyház* őrizte meg.)

A metonímia révén az okozatot/következményt jelölő szó az okra/előzményre is utalhat. A *Boldogságom* megszólítás jelentése 'te mint a boldogságom oka'. A keresztény erkölcsstani *bűn* valójában 'bűnre vezető jellemhiba'. Aki *beadja a válópert*, az per-

sze a válókeresetet adja be. A *Borban az igazság* első szava a borivásból adódó részegség neve. Aki *nyugdíjba megy*, az igazából nyugállományba megy: a *nyugdíj* alapjelentése egy pénzösszeg. A *COVID idején* annyi, mint 'a COVID miatt elrendelt karantén idején'. Az *-ás/-és képző* alapesetben valamely tevékenységre (*nevetés, úszás*), de sokszor annak eredményére is utal, pl. *szántás* 'felszántott föld', *vetés* 'elvetett növények'.

Bizonyos tárgyak neve idővel egy-egy vele végzett tevékenységre is vonatkozhat. Így a *kardot ragad* jelentése 'harcolni kezd', a *leteszi a lantot* kifejezés 'befejezi a zenélést vagy egyéb tevékenységet', míg a *szögre akasztja a stoplist* azt jelenti, hogy 'befejezi a versenyszerű labdarúgást'. A *toll erősebb fegyver, mint a kard* szólásban a *toll* jelentése 'sértő írásmű'.

Abban is a metonímia nyilvánul meg, hogy olyan szavak, amelyek valamilyen hordozót jelölnek, a hordozott tartalomra is utalhatnak. A *Használj a fejed!* kifejezésben szereplő *fejed* jelentése 'az eszed', a *film* nemcsak (sőt ma már nem elsősorban) 'celluloid szalag', hanem 'az (eredetileg) celluloid szalagra rögzített

alkotás' is. A *Kedden viszik el a kukát* úgy értendő, hogy 'a szemetet', ahogy az újabban elterjedt *Ez kuka* kifejezés is olyasmire utal, ami szükségtelemmé vált, ezért kidobandó. Az alapvetően tartalomhordozó *papír* olyan tartalmakra is vonatkozhat, mint 'engedély, igazolvány, oklevél'. A spanyol *paella* 'széles, kétfülű serpenyő' ugyanígy lett a benne készített rizsétel neve is.

Végül, a metonímiának köszönhető, hogy egyes időszakok nevei és évszámok az akkori személyekre és eseményekre is vonatkozhatnak. A *középkor hitt a boszorkányokban* mondat a középkori emberekről szól, a *Nem enged a 48-ból* évszáma pedig az 1848-ban megfogalmazott követelésekre utal.

A szűk terjedelem nem teszi lehetővé a téma alaposabb kifejtését, de a fenti példák-nak egyvalamit remélhetőleg sikerült bizonyítaniuk. A metonímia – az irodalomtankönyvek és a szótárak állításával szemben – nem elsősorban stílusélénkítő, hanem az egész nyelvhasználatra jellemző eszköz, amely a tömör kifejezésmódot és az elvont fogalmak értelmezését szolgálja. ●

Montágh Imre öröksége

Pomozi Péter

Montágh Imre, az egyszeri és megismételhetetlen beszédtanár immár 40 éve nincs közöttünk. 1986. augusztus 14-én bántóan értelmetlen balesetben lelte halálát. E sorok írója azon szerencsések közé tartozik, akiknek megadott, hogy távol a csatazajtól, többnapos téli versmondói műhelyben ismerhesse meg szakmai virtuozitását, csillogó tanári személyiségét, mély emberi-tanári empátiáját. Utóbbi kialakulásában szerepe lehetett a történelemnek, mely gyermekként kétszer is arcul csapta: félig nemesi, félig zsidó családba születve, először kis híján haláltáborba került, Bécsújhely mellett egy osztrák katonatiszt segítette a család szökését a bombázások miatt megrekedt halálvonatról. A Rákosi-terror alatt aztán nemesi származásuk miatt telepítették ki őket harmadfél évre Tarnasádkárába, ahol éhezés-ínség-kényszermunka jutott nekik a kommunista „protokollnak” megfelelően.

Az 53-as olvadáskor tértek vissza Budapestre. Imre színésznek állt volna, ám a felvételin eltanácsolták. Így indult el a Gyógypedagógiai Főiskolán a tanári pályán. Logopédus lett, tanított hallássérült és beszédhibás gyermekeket, felnőtteket, később pedig már előadóművészeket és színészeket is a helyes kiejtésre, az igényes, tiszta színpadi beszédre. Mindenütt imádták, mert minden tanítványból kihozta a maximumot, kritikai észrevételei pedig a legmagasabb szinten, a színpadi beszéd fejlesztésében is aranyat értek. Derűs megfontoltsággal bíralt, sohasem alázott meg senkit. Pedig nagyon sok szakmai emelettel állt legtöbbször felett.

Országos ismertségre Antal Imre 1981-es Randevű című műsorában tett szert. Ezután saját műsora lett a televízióban, könyveket kezdett írni, előbb beszédtechnikáról, tiszta beszédéről, később már az ezzel sok tekintetben összefüggő viselkedéskultúra is helyet

kapott munkáiban. Nagyszerű színészek nemzedékeit avatta be abba, hogyan lehet a csodálatos magyar költészetet a legmagasabb szinten tolmácsolni a közönségnek.

Az életigenlő, immár közismert és közmegbecsülésnek örvendő tanárt 1986 nyarán ragadta el tőlünk a sors: lejtőnek indult Ladájukat próbálta megállítani Kismaroson, de az autó szakadékba sodorta és rágurult.

Montágh tanár úr a szakma doyenjeként akár még ma is köztünk lehetne. De talán személyes hiányánál is fájóbb, hogy életműve lassan pusztába kiáltott szóvá válik a beszédtechnikai szempontból is mind sivárabb médianyelvben és színpadi beszédben. Ma már kisbolygó és médiatestület is őrzi nevét, utóbbi szerencsére szellemiségét is, amíg lehet, ám legjobban annak örülnénk, ha Montágh Imre tiszta beszédét, nyelvművességet oktató munkái ma is etalonként szolgálnának azoknak, akik közszereplésre adják fejüket. ●

Szavak, kapcsolatok, megértés A mentális lexikon jellegzetességei a gyakorlatban

Libárdi Péter

Bevezetés

E tanulmány célja a mentális lexikon felépítésének és működésének vázlatos bemutatása a hazai és nemzetközi pszicholingvisztikai szakirodalom alapján. A dolgozat ismerteti a mentális lexikon fogalmát, szerkezeti sajátosságait, valamint a lexikai egységek között kialakuló kapcsolatokat főbb típusait. Ezt követően áttekinti a szóelőhívás mechanizmusait, a mentális lexikon fejlődésének legfontosabb állomásait, továbbá a kutatási eredmények gyakorlati alkalmazási lehetőségeit.

A mentális lexikon vizsgálata a pszicholingvisztika¹ egyik meghatározó kutatási területe, amely arra irányul, hogy feltárja a szavak mentális reprezentációjának módját,

1 A tudományág idén 75 éves, 1951-ben indult az USA-beli Cornell Egyetemen.

a közöttük fennálló kapcsolati rendszereket, valamint a nyelvi feldolgozásban betöltött szerepüket. A kutatások rámutatnak, hogy a mentális lexikon nem egyszerűen a szavak statikus tárháza, hanem egy folyamatosan változó, dinamikus tudásrendszer, amely az ember nyelvi kompetenciájának és hatékony kommunikációjának egyik alapvető tényezője. A terület eredményei nemcsak a nyelv működésének pontosabb megértését segítik elő, hanem jelentős gyakorlati vonatkozásokkal is rendelkeznek többek között a nyelvoktatás, a logopédia, az afáziakutató, valamint a természetes nyelv-feldolgozás és a mesterséges intelligencia fejlesztése területén.

A mentális lexikon jellemzői

A nyelv az emberi gondolkodás és kommunikáció egyik legösszetettebb kognitív rendszere. A mindennapi nyelvhasználat során természetesnek tűnik, hogy a beszélők rendkívül gyorsan képesek felismerni, megérteni és előhívni a megfelelő szavakat. E folyamatok hátterében egy olyan belső tudásrendszer

működik, amelyet a pszicholingvisztika mentális lexikonnak nevez. Pinker (2006) meghatározásában: „A nyelv tehát úgy működik, hogy minden ember agyában van egy szótár és egy fogalomtár, melynek tagjaira a szavak vonatkoznak (mentális lexikon), valamint egy szabályhalmaz, mely meghatározza, hogy a szótár elemei hogyan kapcsolódnak össze, és miként fejezik ki a fogalmak közötti viszonyokat (mentális grammatika)”. Megismerhetősége az elméleti nyelvészeti elgondolások mellett a pszicholingvisztikai kutatásokban minden esetben empirikus, kísérleten alapuló korpusz vizsgálatát feltételezi, és négy különböző kérdéskört érint (Pléh–Lukács 2014 alapján):

1. a szavak felismerését és a szavakhoz való hozzáférést,
2. a szótár és a nyelvtan viszonyát,
3. a mentális szótár szerveződését és
4. a szókincs elsajátításának mechanizmusait.

A mentális lexikon nem egyszerűen a szavak tárolóhelye, hanem egy dinamikusan szerveződő, folyamatosan változó és bővülő halmaz,

amely összekapcsolja a nyelvi formákat, a jelentéseket és a hozzájuk kapcsolódó tapasztalatokat. Három rugalmasan változó, egymással érintkező, egymásba átalakuló terület alkotja. Az első a lexikon aktív, a második a passzív tároló rész elemeit tartalmazza. Az aktív rész az adott személy által gyakran, a passzív rész ugyanazon személy által ismert, de ritkán használt nyelvi és beszédjeleit foglalja magában. A harmadik rész az éppen aktivált szókincs, amelyet a személy egy adott beszédhelyzetben használ. Ezen jelek vagy az egyik, vagy mindkét (aktív és passzív) rész elemei közé tartozhatnak. A három terület között átjárhatóság van, legintenzívebben az aktivált terület változik, hiszen összetétele az adott beszédhelyzettől függ (Gósy 2005).

A hagyományos értelemben vett szótár és a mentális lexikon között lényeges különbség figyelhető meg. Míg a nyomtatott vagy digitális szótár alfabetikus rendben sorolja fel a szavakat, addig a mentális lexikon szerveződése ennél jóval összetettebb. A szavak nem elkülönült egységekként tárolódnak, hanem különböző típusú

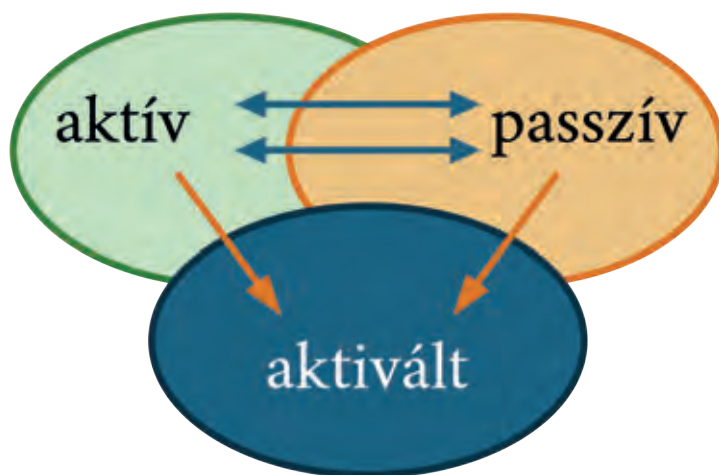

kapcsolatok – szemantikai, fonológiai, morfológiai, asszociációs és egyéb összefüggések – révén hálózatot alkotnak. Ennek köszönhető, hogy egyetlen szó vagy fogalom aktiválása gyakran több kapcsolódó lexikai egység előhívását is kiváltja. Egy egységnek akár több egységgel is lehet közvetlen kapcsolata (Aitchison 2003; Gósy 2005). A kapcsolatokról azonban feltételezhető, hogy a köztük lévő viszonyok nem tekinthetők egyenrangúnak (Aitchison 2003; Kovács 2007, 2013), hanem irányuk és erősségük foka változó mértékű lehet. Ennek ábrázolására gráfok alkalmazhatók (Kovács 2013; Lengyel 2008). Konkrét megvalósulását a gyakorlati részben szemléltetem (2. ábra).

A mentális lexikon egyik alapkérdése a nagyság, a tárolt szavak mennyisége. Az egyéni szókincs állapotának meghatározása akkor is becslés, ha az konkrét kísérleti méréseken alapul. A mennyiség egyénileg változó, gyermekkortól időskorig állandóan módosul, hiszen számos tényező (családi, szociális, intézményi, hivatásbeli, hobbi stb.) befolyásolja mind kvantitatív, mind kvalitatív szempontból. Ezen kívül generációs eltérések is meghatározó szempontnak bizonyulnak, a különböző életkorú személyek mentális lexikonában eltérően vannak kódolva az elavult és az újabb keletkezésű szavak (Libárdi 2001).

A mentális lexikon fejlődése már a korai gyermekkorban,

az anyanyelv elsajátításának kezdeti szakaszától elindul, és az egyén egész életútján keresztül folyamatosan formálódik. A gyermek első szavainak megjelenését követően a szókincs fejlődése gyors ütemben változik: egyre több szó és kifejezés kerül be a mentális rendszerbe, miközben fokozatosan egyre összetettebb és gazdagabb kapcsolatok épülnek ki az egyes lexikai egységek között. Az anyanyelv-elsajátítás folyamata egyrészt állandóan, kiegyensúlyozottan halad előre a megszületés pillanatától a felnőttkor határáig, vagyis a nyelv teljes birtokbavételéig, másrészt néhány szakaszra ütemezett ugrásszerű fejlődés mentén zajlik. Ez a megközelítés a gyermekekre nézve univerzálisnak, mindenki-re egyformán érvényesnek mondható, ugyanakkor az egyéni jellemzőkből kifolyólag más-más tempó jellemzi az egyes egyének nyelvelsajátítását. Normális fejlődés esetén a különbségek két és fél éves korban már nem érzékelhetők. A szakaszvégek két életkort jeleznek, s ezeket biológiai sorompóknak nevezzük: az anyanyelv alapszintű elsajátítása, a nyelvi tudatosság megszilárdulása

1. ábra: A mentális lexikon részei (Gósy 2005)

6-7 éves korra tehető (első biológiai sorompó), innentől kezdve a felnőttnyelvi minta minél sikeresebb megközelítése a cél. Ebben az életkorban a gyermekek beszédproduktív szintjének készen kell állnia az írott nyelv elsajátítására, ami az első iskolai évek tevékenységén alapul. Ekkor indul meg az anyanyelv intézményes oktatása (írott nyelv, nyelvtan, szövegalkotási készségek elsajátítása). A második biológiai sorompó 10-13 éves korhoz köthető, ebben az életszakaszban valószínűleg meg legsikeresebben az idegennyelv-tanulás (más elképzelések szerint 7-10 éves korban).

A mentális lexikon egyik alapvető tulajdonsága az intenzitás és a flexibilitás. Alakulásában (főként a szókincs gyarapodásában) alapvető szerepet játszik az észlelhetőség, vagyis a perceptuálhatóság, amely nagy erővel hat a hálózati rendszer felépítésére is. A gyermek nyelvtanulásában és szókincsének bővülésében kiemelkedő szerepet játszik a munkamemória (Baddeley 1986). Az újonnan hallott szavak először rövid ideig tárolódnak, majd ismételt használat és gyakorlás hatására tartósan rögzülnek a mentális lexikonban. Ennek a folyamatnak köszönhetően

a gyermek szókincse folyamatosan bővül, és az újonnan bevéssé szavak később könnyen előhívhatóvá válnak. Ezen kívül a munkamemória kiemelkedően fontos a második (idegen) nyelv elsajátításában, de szerepet játszik az olvasástanulás sikeres megvalósulásában is. Az idegennyelv-elsajátításban a mentális lexikon szervezettségét a nyelvelsajátítás módja és a szavak jellege (De Groot 1992), valamint a nyelvtudásszint (Kroll–Stewart 1994; Heredia 1996) is befolyásolja. A mentális lexikonban feltételezett kapcsolatok átnyúlhatnak a nyelvek határain (Navracsics 2001).

A mentális lexikon vizsgálatára a pszicholingvisztika számos módszert alkalmaz. Ezek közé tartoznak például a leggyakrabban használt eljárások közül a szóasszociációs vizsgálatok szóban és írásban, továbbá a lexikális döntési és szófelismerési feladatok, a feladatorientált dialógusvizsgálatok, a szóke-resés definíció megadásával vagy a hallott szöveg visz-szomondásának kísérletei. A kutatók a spontán beszéd elemzésével, illetve neuro-lingvisztikai és képalkotó módszerekkel is vizsgálják, hogyan tárolódnak és mű-ködnék a szavak az emberi elmében.

A szóasszociáció módszere

A szóasszociáció olyan vizs-gálati módszer, amelynek alkalmazásakor a lexikális hozzáférés folyamatát specifi-kus parancs végrehajtásaként ismerjük meg, vagyis a men-tális lexikon sajátos aktiválása történik. E metódus kísérleti eredményei a mentális lexikon pókhálóelmélet alapú szer-veződését a legnyilvánvalóbban reprezentálják. Elsőként Francis Galton alkalmazta 1883-ban, saját magán pró-

bálta ki a szóasszociációs működéseket, illetőleg azok gyorsaságát (Gósy 2005). Az eljárásnak számos válto-zata van, korlátozható vagy bővíthető például az adható válaszok száma, a válaszüő hossza, meghatározható az aktiválendő szavak szófaja, vagy kijelölhető a szavak egy tárgykörhöz való kapcsolódá-sa. Két főcsoportot nevezett meg: a szabad és a kontrollált asszociációk csoportját, me-lyekhez számos alcsoportot is feltüntetett.

Napjainkra a módszernek különböző fajtái alakultak ki:

- Szabad szóasszociáció:
 - Teljesen szabad szó-asszociáció minden nyelvi vagy egyéb megkötés nélkül.
 - A kísérleti személynek egy hívószóra kell ki-mondania az első szót, ami eszébe jut.
 - A kísérleti személynek meghatározott számú szót kell kimondani meghatározott időin-tervallum alatt.
- Szűkített szóasszociáció:
 - A kísérleti személynek a hívószóra meghatá-rozott kategóriájú (pl. hasonló vagy ellenté-tes hangzású) szavakat kell mondania.

- Nyitott szóasszociáció:
 - A kísérleti személynek egy meghatározott jelentéskategórián belül (pl. állatok) kell annyi szót mondania, amennyi eszébe jut.

A szóasszociációs kísérletek azt vizsgálják, hogyan kap-csolódnak egymáshoz a men-tális lexikonban tárolt szavak, valamint hogy a jelentésbeli kapcsolatok milyen hatással vannak ezeknek az infor-mációknak a felidézésére.

A beszélők képesek a mentális lexikonban tárolt szavak akti-válására, ami a sikeres szó-beli kommunikáció alapvető feltétele. A szavak előhívása nem véletlenszerűen törté-nik, hanem bizonyos szabá-lyok és kapcsolatok alapján. Az előhívott szavak száma és típusa azonban egyénen-ként eltérő lehet. Az aktiválás bizonyos reakcióidő alatt zajlik, melyhez a beszélő valamilyen szóasszociációs stratégiát választ. A stratégia egyénenként különböző lehet (vö. Gósy 2005: 206):

- fonetikai (ez a leggyako-ribb),
- szemantikai,
- grammatikai okokra visszavezethető hangzási egyezés/hasonlóság alapú,

- vagy összefüggés nélküli (a reakcióidő rövidülése miatt nem egyértelmű a megválasztott stratégia). Ebben az esetben az asszociatív memória a hívószóhoz vonatkozás nélküli elemeket aktivál. Ezeket a válaszokat az asszociatív vagy az egyéb válaszok kategóriájába soroljuk (Lengyel 2008).

A szóaktiválás folyamatát számos, a beszélő személyhez kapcsolódó tényező befolyásolhatja. Hatással lehet rá például az egyén szókincsének nagysága, a nyelvtanulás módja, a szó gyakorisága, hangalakja, valamint az, hogy mennyire ismeri és használja az adott szót. Befolyásoló tényező lehet továbbá az előhívás sebessége, az alkalmazott keresési stratégia, az egyéni pszichés állapot, illetve maga a szó szófaja is. A szóelőhívást nehezítheti például a vizsgálati helyzetből fakadó szorongás vagy feszültség. Szófajok tekintetében a szófaji megkötés nélküli szóasszociáció esetében a legjellemzőbb a főnevek aktiválása (50-60%), majd az igéké (15-20%), ezeket követik a melléknevek, de előfordulnak módosítószók, határozószók és kis számban számnevek is (Gósy 2005).

Írásbeli szóasszociáció a gyakorlatban

Az írásbeli szabad szóasszociációs vizsgálat egyik lehetséges formája a hívószó alapú kísérlet. A három alapszófaj (főnév, ige és melléknév) fogalomkörére vonatkozott a felmérés, öt főnév (*asszony, hegedű, gimnázium, jelzőlámpa, sziréna*), három melléknév (*kék, lyukas, spanyol*) és két ige (*siet, dühörög*), összesen tíz hívószó szerepelt a tesztlapon. Az volt a szóasszociációt végző egyének (gimnazista diákok három korosztálya: 14, 16, 18 évesek, 60-60 fő részvételével) feladata, hogy írjanak két perc alatt annyi szót, amennyit aktiválni tudnak. A válaszszavak előhívásakor létrejövő stratégia-váltásokat (amikor elakadtak a folyamatos aktiválásban, majd kis idő elteltével folytatták azt) is jelölték. Szabad szóasszociáció lévén egyéb megkötés nem szerepelt az eljárásban.

A tesztlapok kitöltése tantermi körülmények között, tanórai keretben, 45 perces időtartamban folyt. Lebozoltításukat a kísérletvezető irányította. Az instrukciók közlése után a szóasszociációs kísérletek hívószavanként

2-2 perces időintervallumban valósultak meg, annak indulását és lejtartát a kísérletvezető pontosan jelezte.

A vizsgálat kiértékelése mennyiségi és minőségi szempont alapján zajlott. A résztvevők átlagosan 11,56 válaszszót hívtak elő. A legtöbb szóelőhívást a *gimnázium* (1290 válaszszó), míg a legkevesebbet az *asszony* (956 válaszszó) hívószó aktiválta. Ebből kifolyólag a gimnáziumi iskolai közeg minden diák számára olyan asszociatív tudati működéseket generál, melyek által sikeresebben és gyorsabban képes mentális lexikona elemeinek társítására a hívószóval kapcsolatosan, vagyis a közeg (a mindennapi élettér) erősen befolyásoló hatással bírt.

A szóasszociációk tipizálása az alábbi szempontok alapján zajlott (természetesen ezek a szempontok a kutatás célját követve szabadon módosíthatók), melyeket egyes, kiemelt példákon keresztül illusztrálok: szóasszociációs sorok (*gimnázium* hívószóra: *tanterem – menza – klub, terem – pad – óra – (falióra) – könyv – füzet – toll – ceruza – rádió – vonalzó*), metonimikus és szinекdochés alapú szóasszociációk (*hegedű* hívó-

szóra: *hangszer – vonó – húr* – *fa* rész-egész és anyagbeli), rokon értelmű (R), ellentétes jelenésű szavak (E) és viszonyfogalmak (V) (*hegedű* hívószóra: *zene – muzsika* R, *szomorúság – boldogság* E, *hegedű – vonó* V), asszociatív típusúak (*kék* hívószóra: *világos – tisztaság, idegenség – magány, jóság – engedékenység – biztonság – ártatlanság, sötét – félelem – bezártság, varázslat*), fonetikai hasonlóság alapján jelentkezők (*hegedű* hívószóra: *boldogság – bonyo-*

lult, fa – frakk, húr – hang, karmester – kotta, festő – fe-nyőfa), szerkezeti összefüggéseken alapulóak (minőségjelzős szó szerkezetek az összes szerkezeti típusú szóelőhívások több mint a felét jelentették, a szóképzés esetében feltűnően nagy intenzitást az *-ás, -és*, valamint a *-ság, -ség* képző mutatott, például a *siet* igénél a *kimerültség – idegesség – fáradtság* vagy a *dübörög* hívószóra az asszociációs sor végén az *idegesség – sietség – kétségbeesettség –*

segítség), tantárgyakhoz, illetve műveltségi területekhez kötődő aktiválások (*spanyol* hívószóra aktiváltak nagy része a nyaralások helyszínéhez is köthető *Barcelona, Madrid, Sevilla*, illetve *Spanyolország*, de alapvetően a földrajz tantárgy tudásanyaga ihlette válaszsavak), emocionális hatások (*dübörög* hívószóra *zene – szeretem, kék* hívószóra a *kedvenc színem* egyes szám 1. személyű birtokos személyjeles forma aktiválódott), ismétlések (előfordult, hogy

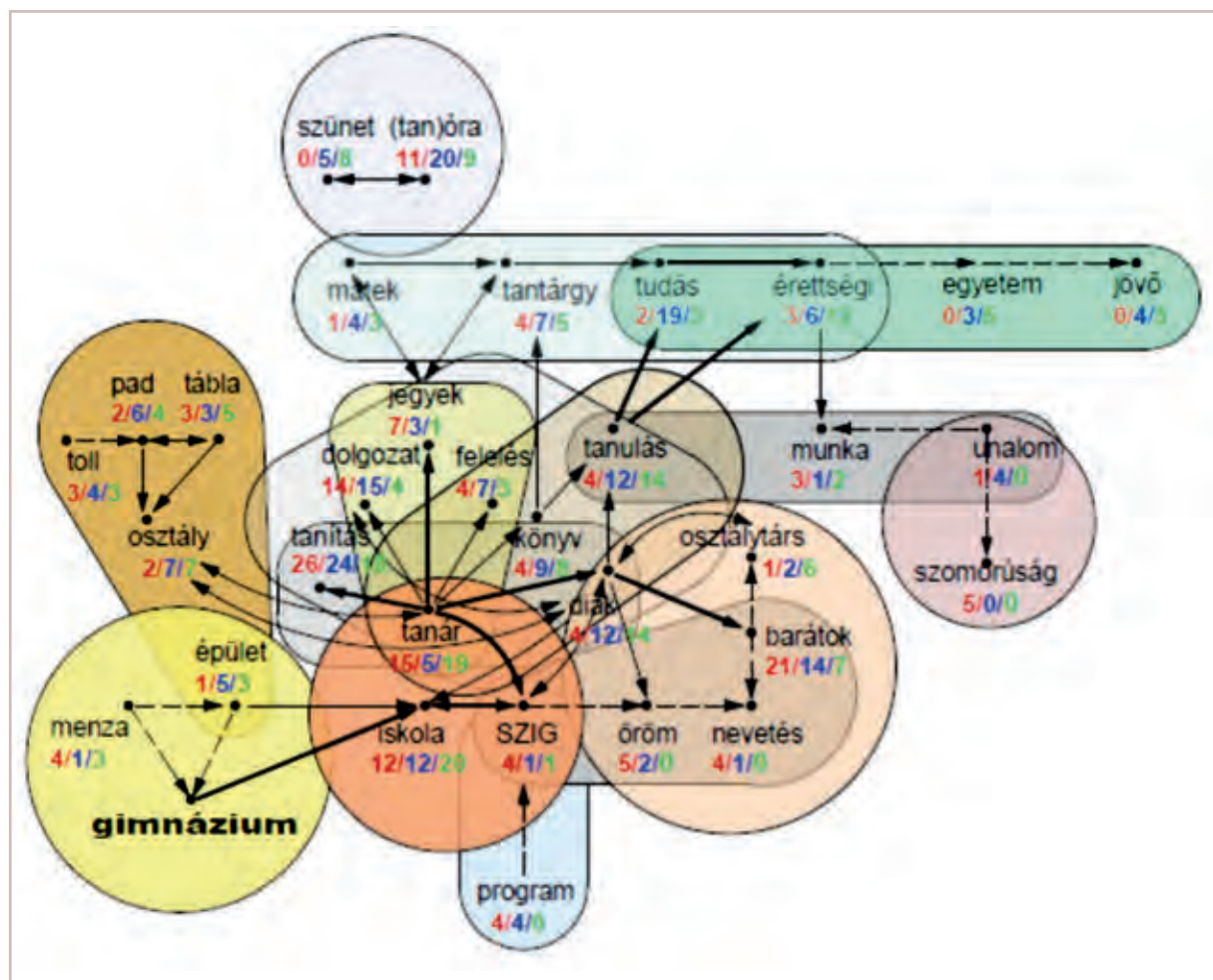

az asszociációs sor valamely szavát ismételte meg az adatközlő ugyanabban az asszociációs sorban, a *kék* hívószóra megjelent a *tenger* szó a szósor 2. és a 7. helyén megismételve), számfogalom (*lyukas* melléknévre a *lyukas* – *lyukas zászló* – 1956 ismétlés,

szóképzés+ minőségjelzős szerkezeti és számfogalom típusa, *spanyol* hívószóra a foci VB-hez köthető két dátum, a 2010 és a 2014, a *siet* hívószóra a 30A jelű busz), egyéb típusú aktiválások (*gimnázium* hívószóra *lógás*, *doga*; *siet* hívószóra a »Lassú

víz partot mos.» közmondás), szófaji kategóriák (változó mennyiségben csökkenő tendenciát követve: főnév és tulajdonnév – a *hegedű* hívószóra: *Baráti Kristóf*, *Beethoven*, *Jehudi Menuhin*, *Lindsey Stirling*, *Mozart*, *Mága Zoltán*, *Operaház*, melléknév,

2. ábra: Hálózati kapcsolatok az adatközlő diákok mentális lexikonában a *gimnázium* hívószó esetében korosztályonként (Libárdi 2019, Kovács 2007 alapján)

számnév, névmás, ige, igenév, határozószó, indulatszó).

A szóasszociáció folyamán a diákok a *gimnázium* hívószóra aktivált leggyakoribb válaszszókkal jelezték viszonyulásukat egy adott időpontban az aktuális „világuk” egy szegmenséhez. Ez a viszonyulás a mentális lexikon kapcsolatait mutathatja meg számunkra, melyek között különféle erősségű viszonyok képződnek. A szóelőhívások gyakorisága, az előhívott szavak sorrendje erősségi kapcsolatot feltételezhet. A válaszszók gyakorisága kapcsán modelleztem a *gimnázium* hívószóra érkezett két elemszámnál nagyobb elemszámú aktiválások kapcsolódási lehetőségeit (2. ábra). Az egyes kapcsolatokat súlyoztam, ezek meglétét nyílak formájában jelöltem. A súlyozott kapcsolatok erőssége attól függ, hogy a szóasszociációs vizsgálatban a hívószóra hány válaszszó érkezett az adatközlőktől. Háromféle formájú nyílat alkalmaztam, a vastag folytonos nyíl a legerősebb (15-nél több), a vékony folytonos nyíl a közepes (5–15 közötti), a szaggatott nyíl a gyenge (0–5-ig) kapcsolatot jelzi. A válaszszók alatti számok a három korosztály

szóelőhívási mutatóit ábrázolják (a 14 évesekét a piros, a 16 évesekét a kék, a 18 évesekét a zöld szín). Az aktivált szócsoporthoz közös tagjait összetartozó színű geometriai alakzatok fogják össze. Az ábrából látható, hogy a *gimnázium* hívószó az *iskola* – *tanár* – *diák* hármasát helyezi a középpontba, mindhárom válaszszó a közvetlen percepcióval kapcsolatos. Az egyes válaszszavak egymással asszociációs párokat hoznak létre, melyek további kapcsolódásai másik válaszszópárokkal hálózati összefüggést alkotnak. Említést érdemel a *tanulás* – *tudás* – *érettségi* – *egyetem* – *jövő* szóaktiválási sor, melyben megmutatkoznak a közvetlen környezet ismeretén alapuló jelentéskomponensek és az élethelyzeti jellemzők (*tanulás* – *tudás*). A gyengébb jelenlétű elvonatkoztatások (*érettségi* – *egyetem*) a közvetlen jövő alakulására irányulnak (a 16 és legfőképpen a 18 évesek esetében), majd a szociokulturális sajátosságokra utaló *jövő* szóelőhívás következik. A *tudás* – *érettségi* – *egyetem* – *jövő* aktiválások a 14 éveseknél minimális előhívással (2 – 3 – 0 – 0) vannak jelen, míg a 16 éveseknél (19 – 6 – 3 – 4) az aktiválási arány. Jól érzé-

kelhető, hogy ez a korosztály már a tudás megszerzésére koncentrál a sikeres tanulmányok érdekében. A 18 évesek az érettségi vizsga közelében 12 elemszámot produkálnak a *gimnázium* hívószóra válaszul.

A kiragadott példákból is látható, hogy az adatközlők az egyes hívószavakra sokféle és változatos szóasszociációt adtak. Az eredmények igazolják, hogy a mentális lexikon összetett, több szinten szerveződő rendszer, amelyben a szavak számos különböző módon kapcsolódhatnak egymáshoz.

Összességében megállapítható, hogy a mentális lexikon fejlődése egész életen át tartó folyamat, amelynek egyik kiemelkedően intenzív szakasza a középiskolai közeg. Ebben az időszakban a fiatalok nyelvi tudatossága folyamatosan fejlődik, ami nyelvhasználatukban is jól megfigyelhető. Bár a mentális lexikon minden embernél egyedi, a hasonló életkorból és közös iskolai környezetből adódó tapasztalatok miatt számos közös jellemző is megfigyelhető. A középiskolai nyelvhasználatot nemcsak a köznyelv, hanem a tantárgyak szakszókincse,

az irodalmi nyelv, valamint a diáknyelv és a szleng is alakítja. Az új nyelvi tapasztalatok folyamatosan bővítik és átrendezik a szavak közötti kapcsolatokat, miközben a mentális lexikon megőrzi rugalmasságát. Ennek köszönhetően az ember képes új szavakat és fogalmakat elsajátítani, idegen nyelveket tanulni, valamint a különböző kommunikációs hely-

zetekhez is sikeresen alkalmazkodni. A szóasszociációs és más pszicholingvisztikai módszerek jól alkalmazhatók az anyanyelvi órákon, mivel változatosabbá és interaktívabbá teszik a tanulást. Az ilyen feladatok nemcsak a tanulók szókincsének és nyelvi tudatosságának fejlesztését segítik, hanem a kutatási eredmények számos más területen is haszno-

síthatók. Jelentőségük megmutatkozik többek között a fonetikában, a beszélt nyelv vizsgálatában, a diskurzuselemzésben, a retorikában és a szövegtanban, valamint az anyanyelv- és idegen nyelv-oktatás módszertanában. Emellett a pedagógia, a gyógypedagógia, a pszichológia, a szociológia és a családi nevelés számára is értékes ismereteket nyújthatnak. ●

Hivatkozott irodalom

- Aitchison, Jean 2003: *Words in the mind. An introduction to the mental lexikon*. Basil Blackwell, Malden.
- Baddeley, Alan 1986: *Working Memory*. Oxford University Press, Oxford.
- De Groot, A. 1992: Bilingual lexical representation: a closer look at Conceptual representations. In: Frost, R. – Katz, L. (eds.) *Orthography, Phonology, Morphology, and Meaning*. Elsevier, Amsterdam, 389–412.
- Gósy Mária 2005: *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Heredia, R. R. 1996: Bilingual Memory: A Re-Reviewed Version of the Hierarchical Model of Bilingual Memory. *CRL Newsletter*. Vol. 10, No. 3.
- Kovács László 2007: Mentális lexikon és kis világok. *Alkalmazott Nyelv tudomány* VII. évf. 1–2. sz. 140–150.
- Kovács László 2013: *Fogalmi rendszerek és lexikai hálózatok a mentális lexikonban*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 150. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kroll, J. F. – Stewart, E. 1994: Category Interference in Translation and Picture Naming: Evidence for Asymmetric Connections between Bilingual Memory Representations. *Journal of Memory and Language*, 33., 149–174.
- Lengyel Zsolt 2008: *Magyar szóasszociációs normák enciklopédiája I*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 87. Tinta Kiadó, Budapest.
- Libárdi Péter 2001: A nyelvi változás tükröződése az egyén mentális lexikonában. *Alkalmazott nyelv tudomány* 1. 39–51.
- Libárdi Péter 2019: *A mentális lexikon több szempontú vizsgálata*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Navracsics Judit 2001: Kétnyelvűek mentális lexikonának jellegzetességei. *Alkalmazott Nyelv tudomány* 1. évf. 1. sz. 51–59.
- Pinker, Steven 2006: *A nyelvi ösztön*. Typotex, Budapest.
- Pléh Csaba – Lukács Ágnes (szerk.) 2014: *Pszicholingvisztika 1–2: Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kik azok a bukovinai székelyek?

Pál Helén

A bukovinai székelyek történetét az 1760-as évek elejére vezetik vissza. Mária Terézia ekkor kezdeményezte az addig érvényben lévő székely határőri rendszer átalakítását. A határőrség-szervezés azonban ellenállást váltott ki, mivel csorbította a székely határőrök korábbi jogait, valamint előfordultak erőszakos besorozások is. Ezért 1764 januárjában a csíki és háromszéki székelyek Madéfalván gyűltek össze, hogy ebben az ügyben petíciót adjanak át a határőrség szervezőinek. Azonban 1764. január 7-én hajnalban a katonaság parancsot kapott, hogy ágyúval támadjanak a Madéfalván egybegyűlt emberekre, köztük nőkre és gyerekekre is. A székelyek közül, aki csak tehetett, Moldvába menekült. A Bukovinába való átköltözésükre egy 1774-es történelmi esemény nyújtott lehetőséget:

Bukovina a török fennhatóság után az Osztrák–Magyar Monarchia uralma alá került, és Hadik András (a Habsburg Birodalom tekintélyes katonai vezetője) közbenjárására a Moldvába menekült székelyekkel kezdték betelepíteni a tartományt. Az első székely csoport 1776–1777 telén érkezett Bukovinába, majd a betelepülők 1777 és 1786 között öt falut alapítottak: Istensegits, Fogadjisten, Hadik-

falva, Józseffalva és Andrásfalva. A XIX. században rajtuk kívül több népcsoport is élt Bukovinában, és ez a nyelvek és kultúrák érintkezését is előidézte. Mivel a székelyek létszáma az 1930-as évek végére már megközelítette a 17 ezer főt (Oberding, 1939: 15), ezért a székely falvak túlnépesedése és a lakosok elszegényedése miatt a XIX. század végétől kezdődően több csoportjuk vándorolt

Fotó: Wikimedia Commons

a mai Szerbia és Románia területére, de Kanadába, Brazíliába és Argentínába is kerültek székelyek. 1883-ban körülbelül 3000 ember települt le az Al-Dunánál, és ma is élnek bukovinai székely eredetű lakosok Székelykeve (Skorenovac), Sándoregyháza (Ivanovo) és Hertelendyfalva (Vojlovica, ma Pancsova város része) településeken. A XIX. század végén és a XX. század elején a mai Románia területére több hullámban kerültek bukovinai székelyek, ezért most is megtalálhatók a csoportjaik például Cserna-keresztúron és a Marosludas melletti telepeken. A Buko-

vinában maradt székelyeket 1941-ben a magyar kormány szervezeten áttelepítette Bácskába. Azonban a székelyeknek 1944-ben menekülniük kellett innen, majd 1945 tavaszáig a Dunántúlon hányódtak. Magyarországról kitelepített vagy kitelepítésre ítélt németek házait kapták meg, és ekkor 3821 bukovinai székely család telepedett le Bács-Kiskun, Baranya és Tolna megye falvaiban (Soly-már-Szőts 2000: 9). Később a letelepülők egy része iparvárosokba költözött (Bonyhád, Szekszárd, Pécs, Pécsvárad, Mohács), majd 1956 után például a Budapest mellett

fekvő Érdre (Soly-már-Szőts 2000: 9–10).

Napjainkban a magyarországi és a határon túli bukovinai székelyek szervezeteit a bonyhádi székhelyű Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége fogja egybe. A közösség összetartását segíti az is, hogy a szövetség minden év augusztusában Bonyhádon folklórfesztivált szervez a Bukovinából elszármazott székelyek (és más nemzetségek) számára. A Bukovinai Találkozások nevű fesztivál megszervezéséhez és programjaihoz csatlakoznak a környékbeli településeken élő székelyek is. A rendezvé-

Bukovinai székely vetett ágy: magyaros és németes párnák, festékes, donyha. A kép a hógyszízi tájházban készült (a szerző felvétele)

nyen fellépnek a magyarországi és külhoni, bukovinai eredetű székely közösségek is, például a csernakeresztúri,

Tunkli Béláné Pál Katalin bukovinai székely viseletben (a szerző felvétele).

dévai, marosludasi, hertelendyfalvi és székelykevei hagyományörző egyesületek. A fesztivál célja a bukovinai folklór megőrzése, a tánc, ének, népzene, szertartások és népszokások bemutatása színpadi előadások keretében. Mivel a bukovinai székelyek a XVIII. század második felében elszakadtak a kibocsátó csíki és háromszéki falvaktól, ezért a nyelvjárásuk némiképp eltérő lett, például új jövevényszavakat vettek át, de több archaikus elemet is megőriztek. Ilyen az összetett múlt idő (*haltuk vót, mékhitt vót*), az elbeszélő múlt (*adék*), a családi helyhatározóragok használata: *a bíróni mēnyen* ('a bíróhoz', Benkő 1951: 274), *Sándoréknol*, ('Sándoréktól', MNyA.), *Sándoréknitt* ('Sándoréknál', MNyA.), valamint

az, hogy a *-val, -vel* rag *v*-je nem hasonul mássalhangzóra végződő tövek után: *kalánval* (Penavin–Matijevics 1978: 260). Napjainkban a bukovinai székelyek tájszavait többek között a hagyományörzők viselete is őrzi. A nők hagyományos öltözetét képezte a *lájbi*, a *szedett ing*, a *karinca* és a *rokolya*, de a jómódúaknak gazdagon hímzett *derekbundájuk* (vagy más néven *sejmeslájbijuk*) is volt. Télen pedig a *kozsok* vagy *kozsók* nevű, hosszú, báránybőr bundát hordták. A tájszavakat megtalálhatjuk a tájházakban bemutatott tárgyak nevében, mint például a hagyományos vetett ág darabjaiban: *magyaros párnák*, *németes párnák* (vagy más néven *pilipárna*), *párna-végek*, *donyha*, *festékes*. ●

Hivatkozott irodalom

- Benkő Loránd 1951: A bukovinai székelyek nyelvéről. *Magyar Nyelvőr* 75. évf. 4. szám. 273–277.
- MNyA. = Deme László – Imre Samu (szerk.) 1968–1977: *A magyar nyelvjárások atlasza*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
<https://real-eod.mtak.hu/16772/> (letöltés: 2026. május 27.)
- Oberding József György 1939: *A bukovinai magyarság településtörténeti és társadalomrajzi vázlata*. Különlenyomat a HITEL 1939. évi 3. és 4. számából. Gloria könyvnyomda, Kolozsvár.
- Penavin Olga – Matijevics Lajos 1980: *Székely szójegyzék*. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék.
- Solymár Imre – Szóts Zoltán 2000. Bevezetés. In: Foki Ibolya – Solymár Imre – Szóts Zoltán: *Források a bukovinai székelyek történetének tanulmányozásához*. Babits Kiadó, Szekszárd, 9–10.

Nemzeti keresztnevek: a XIX. század új névtípusáról

Kovács-Sipos Bíbor Klára

A tanulmány a XIX. század bővülő keresztnévanyagának egy sajátos típusára, a nemzeti keresztnevekre helyezi a hangsúlyt. Ezalatt olyan felújított vagy újonnan létrehozott keresztneveket értünk, amelyek valamilyen módon összekapcsolódtak a modern nemzeti öntudat kialakulásával, és a nemzetépítés szimbolikus nyelvi eszközeivé váltak (Kecskés 2007: 215). Ezek a nevek nem feltétlenül a nyelvi eredetük, hanem a hozzájuk kötődő történelmi asszociációk miatt nyerik el nemzeti karakterüket (Farkas 2017: 142).

Modern nemzet, új nevek

A XVIII. század végét és a XIX. század elejét több olyan társadalmi és kulturális változás jellemezte, amely

a keresztnévadásra és a keresztnévanyag összetételére is hatással volt. A keresztnévkincsbe bekerülő új nevek ugyan nem váltották le a keresztény kultúrkör addigi, jól körülhatárolt névanyagát, inkább egy azzal párhuzamos bővülést eredményeztek.

E nemzeti keresztnévanyag kialakulásának hátterében részben a felvilágosodás és a nemzeti romantika szellemi áramlatai fedezhetők fel, amelyek a társadalom művelt rétegeiben új gondolatokat tápláltak az egyén és a társadalom kapcsolatáról. Változó világképünkben a keresztény szakralitás hagyományos szerepét fokozatosan egy újfajta ideológia vette át, amely a nemzetet helyezte a középpontba (Slíz–Farkas 2018: 283). Mindez a névadás szintjén is megmutatkozott: egyrészt a szülők keresztnévadási motivációi közé

bekerült a modern nemzeti öntudat kifejezése, mégpedig olyan nevekkel, amelyeket kifejezetten a magyar nemzetközösségre jellemzőnek tartottak.

A nemzeti keresztnévanyag másik mozgatórugója a klasszikus nyelvújítás volt.

A magyar szókincs robbanás-szerű bővülését eredményező tudatos nyelvi beavatkozás szintén a korabeli értelmiségtől indult. A nyelvújító törekvések a keresztnévanyag bővítését is megcélolták; ez volt a névújítás kulturális mozgalma (Farkas 2017). Számos olyan keresztnevünk keletkezett ekkor, amelyeket ma is ismerünk, használunk (l. NyÚSz. 172); mások viszont ötlet szintjén maradtak, nem terjedtek el, vagy csak jóval később, a XX. században váltak a keresztnévanyag tényleges, illetve jól ismert elemévé.

Lehel vezér ábrázolása Anonymus *Gesta Hungarorum*-ában, iniciálén.

Forrás: Wikimedia Commons

A következőkben vizsgáljuk meg közelebbről, mi jellemezte a nemzeti keresztnevek két fő rétegét: a felújított régi magyar neveket, valamint az újonnan alkotott neveket.

A múlt nevei

A nemzettudat megformálásának egyik módja a múlt általi önmaghatározás. A közös történelmi emlékezés dicső és tragikus pillanataival együtt is alkalmas egy közösség összefogására (Bali 2022: 43). Egy nemzetközösség életében az egyik ilyen meghatározó történelmi mozzanat a megalkulás, az egységgé válás ideje; ezért is fordulhatott

különös figyelemmel a XVIII. század végi fokozódó történelmi érdeklődés a honfoglalás, illetve az abban résztvevő személyek felé.

A magyarság történelme után kutatóknak azonban szembeülnie kellett a korszakról fennmaradt források töredékességével, valamint azzal is, hogy az évszázadok óta uralkodó egyházi névanyagban nem találhatók meg azok a kereszténység előtti magyar nevek, amelyeket egykor őseik viselhettek. A „pogány” nevek nagy része ugyanis visszaszorult a használatból a középkor folyamán, ahogyan egyre inkább elterjedt

az egyházi keresztnévanyag használata.

A régi magyar személynévanyagot ilyen módon a rendelkezésre álló történeti források alapján lehetett csak rekonstruálni. Ezek között meghatározók voltak a bizánci kútfők (mint Bóborban-született Konstantin *A birodalom kormányzásáról* című műve), valamint a magyar geszta- és krónikairodalom, köztük kiemelten a Thuróczy-krónika, a Kézai-krónika és Anonymus *Gesta Hungarorum*a. Utóbbi azért is vált meghatározó történeti-és névforrássá, mert az összes fennmaradt mű közül ez

számol be legrészletesebben a honfoglalás eseményeiről és az abban résztvevő személyekről. Ma már tudjuk, hogy az Anonymus által leírt események és szereplők legnagyobb része a szerző fantáziájának a műve (l. Benkő 1998), azonban az 1746-ban kinyomtatott geszta hitelességét a XX. század elejéig alig kérdőjelezték meg.

A felújított neveket nemcsak a honfoglalás idejéből, hanem az Árpád-kori magyar történelem neves személyeitől is merítették (pl. Béla, Géza, Kálmán), emellett a XIX. század folyamán felfedezett

nyelvemlékek, például a *Várad-i Regestrum* jogi jegyzőkönyvei is forrásként szolgáltak (pl. Gyöngy, Gyönyörű). A régi, többnyire latin nyelvű szövegekben található névalakokat azonban még az egységesített helyesírás előtti időszakokban jegyezték le, így a vélhető egykori kiejtésük nem mindig volt egyértelmű az újkori olvasók számára. Ennek eredményeként több név is téves olvasattal terjedt el a XIX. században, mint a *Géza*, a *Petúr* vagy az *Ernák*.

A felelevenített régi nevek egyik fő közvetítő eszköze az irodalom volt. A korszak-

ban több olyan történelmi témájú epikai mű született, amelyek a magyarság régmúltjába tekintettek vissza. Több szerző is elmélyedt a fenti forrásokban avégett, hogy elbeszéléseik, eposzaik számára ihletet és információkat találjanak a cselekményük és a szereplők számára (Farkas 2019). Így tett többek között Dugonics András, az első magyar sikerkönyv, az *Etelka* szerzője (Kovács-Sipos 2025b), Csokonai Vitéz Mihály, akinek *Árpádiásza* a halála miatt töredékben maradt (Kovács-Sipos 2025a), illetve Vörösmarty Mihály is,

Hivatkozott irodalom

- Bali János 2022: Az idő nemzetiesítése, a múlt historizálása. In: Bali János: *A magyar nemzet etnológiája*. ELTE BTK, Budapest. 40–63.
- Benkő Loránd 1998: Helynév–személynév–történelem korrelációjának szerepe P. magiszter munkamódszerében. In: Uő.: *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 11–27.
- Farkas, Tamás 2017: Creating a national given-name stock. A chapter from the modern-day history of Hungarian personal names. In: Felecan, Oliviu (ed.): *Name and Naming. Proceedings of the Fourth International Conference on Onomastics "Name and Naming". Sacred and Profane in Onomastics*. Editura Mega – Editura Argonaut, Baia Mare. 137–146.
- Farkas Tamás 2019: Történelemkonstruálás – névkonstruálás. A honfoglalás, illetve a korai magyar történelem személynevei és az utókor. *Névtani Értesítő* 41. évf. 75–90.
- Horvát Árpád 1894: Közlemények irománytárczámból. *Irodalomtörténeti Közlemények* 4. évf. 1. sz. 101–118.
- Kecskés Judit 2007: „Nemzeti nevek” és a nemzeti öntudatra ébredés nevei. In: Hoffmann István – Juhász Dezső (szerk.): *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.)* Nyelv, nemzet, identitás 3. Nemzeti Magyarságtudományi Társaság, Debrecen–Budapest. 209–216.

akit az irodalomtörténet-írók a honfoglalási epika csúcsára emeltek a *Zalán futása* című eposza miatt. A század derekától kiterjedő ponyvairodalom honfoglalási és történelmi témájú iratai pedig hatalmas példányszámokban juttatták el a polgári rétegekhez a szépirodalmi művek és a történelmi mondák leszűrt tartalmát és neveit (l. Mikos 2010).

A névújítás alkotásai

A nemzeti keresztnevek másik, forrásaik, használatuk és megítélésük szempontjából is elkülönülő csoportját

a XIX. században újonnan megalkotott nevek képezik. A névalkotás többféle módszerrel is történhetett: idegen eredetű nevek tükörfordításával (pl. *Konstantin* > *Szilárd*, *Angelika* > *Angyal-ka*); idegen eredetű nevek alakjának magyarosításával (pl. *Rudolf* > *Rezső*, *Ireneusz* > *Jernő*); már létező férfinevek női párjainak képzésével (pl. *Árpád* > *Árpádna*, *Jenő* > *Jenőke*); közszavakból elvonással (pl. *tündér* > *Tünde*, *hajnal* > *Hajna*); közszavak tulajdonnévvé tételével (pl. *delinke* 'nimfa' > *Delinke*, *imola* 'virágféle' > *Imola*); össze-

vonással (pl. *gyöngy* + *testvér* > *Gyöngyvér*, *Ilona* + *Vilma* > *Ilma*); helynévből történő képzéssel (pl. *Darvas*, *Várkon*). A felsorolt névalkotási módok több helyen átfedést mutatnak a nyelvújítók szóalkotási módszereivel (Farkas 2017). A névújítók egy része író, költő volt, és az új névalkotásaikat műveik szereplői számára hozták létre. A honfoglalási epika egyik névtani problematikája az ősmagyar női szereplők elnevezése volt, hiszen a történelmi forrásokban alig olvashatunk róluk. Így régi nevek híján a szerzők a fantáziájukra hagyatko-

Kovács-Sipos Bíbor Klára 2024a: Női szereplők névadása a honfoglalási epikában. Dugonics András névalkotásai. *Édes Anyanyelvünk* 46. évf. 2. sz. 21–22.

Kovács-Sipos Bíbor Klára 2024b: Női szereplők névadása a honfoglalási epikában. Vörösmarty Mihály. *Édes Anyanyelvünk* 46. évf. 3. sz. 20–21.

Kovács-Sipos Bíbor Klára 2025a: Írói névadás Csokonai Vitéz Mihály Árpád-eposzának töredékében és cselekménytervében. In: Kaulics Krisztina Veronika – Kiss Anna Dóra – Kovács-Sipos Bíbor Klára (szerk.): *Anyanyelvünk évszázadai 8. Nyelvünk változása és változatai*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. 28–37.

Kovács-Sipos Bíbor Klára 2025b: Írói személynéadás Dugonics András Etelka című regényében. In: Bakó Judit – Heller Kata – Kovács-Sipos Bíbor Klára – Aslı Nur Ökten – Protár Noémi (szerk.): *Félúton 19–20. Tanulmányok a 19. és 20. Félúton konferenciáról*. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest. 103–120.

Mikos Éva 2010: *Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században*. L'Harmattan, Budapest.

NyÚSz. = Szily Kálmán, *A magyar nyelvújítás szótára. A kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével* 1–2. Hornyánszky, Budapest, 1902–1908.

Slíz, Mariann – Farkas, Tamás 2018: Connections of the sacred and profane in the history of Hungarian given names. In: Felecan, Oliviu (ed.): *Onomastics between Sacred and Profane*. Vernon Press, Malaga. 279–292.

tak hősnevek elnevezésekor (erről részletesebben a folyóirat korábbi számaiban olvashatnak: Kovács-Sipos 2024a, 2024b). A híresebb példák között tartjuk számon Dugonics Andrásról az *Etele* (az *Etele* férfinévből *-ka* képzővel megalkotott női névpár) és a *Jólánka* neveket (a *jó lán(y)ka* tulajdonnevesülése, amely hasonlóságot mutat a régi magyar *Jóleány* névvel is). Vörösmarty Mihály névalkotásai közül a *Dalma*, az *Enikő*, a *Hajna*, az *Ilma*, a *Káldor* és a *Tünde* pedig ma is az adható utónevek között szerepelnek.

A névújítás során alkotott nemzeti keresztnevek az irodalmon kívül többek között a kalendáriumokon keresztül jutottak el (főként a műveltebb, polgári) nagyközönséghez. Ilyenek találhatók például a Magyar Tudós Társaság 1836-tól évente kiadott *Névkönyveiben*, illetve a Trattner és Károlyi által kiadott *Nemzeti Kalendárium* kiadványaiban. A szentek nevéből lefordított vagy magyarosított új nevek így továbbra is az addigi ünnepnapokon szerepeltek, így került a naptárba *Hilárisz* helyett *Vidor*, *Félix* helyett *Bódog*.

„Hát neked mikor születik Zoltánod?”

Néhány korai előfordulás után egyes nemzeti keresztnevek elterjedtté, divatossá váltak a nemesség és a művelt polgári réteg körében; leginkább ezek a társadalmi csoportok érintkeztek azokkal az eszmékkel és írásos kiadványokkal, amelyek ezt a névtípust elősorban terjesztették. A fogadtatás eleinte vegyes volt. A fejezet címében olvasható, iróniát sem mellőző kérdést Vitkovics Mihály tette fel Döbrentei Gábornak, mikor 1820-ban arról leveleztek, hogy barátjuk, Horvát István történész újszülött fiát Árpádnak nevezte el. Maga

Horvát Árpád így írt később nevének hatásáról (1894): „Amikor engem Ürményi József országbíró keresztvizrre tartott, a keresztelő pap kérdésére szívszorongva rebegte Ürményi az »Arpadus« nevet, és boszúsan dörmögte magában, »ugyan mi jutott eszébe az én secretariusomnak, hogy a fiát ilyen bolond névre keresztelteti.«” A társadalom szélesebb rétegeiben a nemesi, értelmiségi névadás utánzásával terjedtek tovább a nemzeti keresztnevek. Előfordult, hogy egy-egy településen a lelkész, a tanító vagy a táblabíró gyermekei viseltek nemzeti keresztnevet, amelyek idővel a helység többi családjában is elterjedtek. ●

Döbrentei Gábor és Vitkovics Mihály. Forrás: Wikimedia Commons

Szerzőink figyelmébe!

Szerzőinktől alábbi rovatainkba várunk kéziratokat, híradásokat:

Édes anyanyelvünk. Az anyanyelvápolás rovata: nyelvi tanácsok, nyelvtervezés, anyanyelvi/nyelvpolitikai helyzetkép bárholonnan a Kárpát-medencéből vagy akár a diaszpórából. Terjedelem: 4000–12 000 karakter.

A nyelvtudomány műhelyéből. Közérdeklődésre számot tartó, új és/vagy kifejezetten innovatív nyelvészeti kutatások a magyar nyelv leírása, története, oktatásmódszertana és oktatástörténete, valamint kapcsolatrendszere köréből. Terjedelem: 10 000–20 000 karakter.

Hallgatói sarok. Ebben az Anyanyelvápolók Szövetsége ifjúsági tagozatának tagjai és a Kárpát-medencei magyar egyetemek magyarnyelv- és irodalomszakos hallgatói, doktoranduszai szólalhatnak meg különféle kutatási témáikban. Terjedelem: 10 000–12 000 karakter.

Könyvajánló. Számonként egy-két, maximum három, az olvasóközönségünk, tagságunk, tanáraink, fiataljaink szempontjából kifejezetten hasznos könyvújdonság bemutatása. Terjedelem: 500–1000 karakter.

Kárpáti tájakon. Éléményszerű, gyakorlatias nyelvjárási anyagokat, nyelvjáráshasználati, nyelvjárásoktatási, továbbá nyelvjárás és helyi identitás kapcsolatát taglaló írásokat várunk ezen rovatunkba. Ebben a rovatban is fontosnak tartjuk az értékőrző és szemléletformáló megközelítést. Terjedelem: 4000–8000 karakter.

Hírek. Az Anyanyelvápolók Szövetsége és társszervezetei, a Magyar Nyelv Múzeuma, táboraink, kurzusaink, előadásaink, szalonjaink stb. szempontjából érdekes események képes bemutatása. Terjedelem: 300–1000 karakter.

A megadott karakterszámok szóközökkel együtt értendők.

A kézírathoz tartozó, szakmailag releváns képeket, illetve javasolt illusztrációkat kérjük kiváló minőségben mellékelni, a kéziratban jelölve a kép helyét, megadva a képaláírást és a forrást.

A kéziratokat kizárólag a szerkesztő e-mail-címére kérjük küldeni:

nagy.dora@anyanyelvapolo.hu

A közlésre szánt kézirat eddig még nem publikált, jelenleg más folyóiratnál elbírálás alatt sem lévő, eredeti írásmű lehet. Az írásokat a szerkesztőség és külső szakértők lektorálják, véleményük figyelembevételével döntünk a közlésről.

Nagy Dóra (szerk.): Magyar nyelvjárások napja 2021–2022.

Nyelvjárás, nyelvtörténet, irodalom

Magyarságkutató Intézet – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2025, 271 oldal

Bodnár Ildikó

A *Magyar nyelvjárások napja 2021–2022* kötet tizennégy tanulmányában – mint az alcím is jelzi – különös hangsúlyt kapnak nyelvtörténeti, valamint irodalmi vonatkozások; számos, különféle nyelvjárásban – vagy éppen szlengben – írott kiadványt ismerhetünk meg. (A képek is nagyrészt nyelvjárásokban írott ábécéskönyveket, olvasókönyvet, tankönyveket, gyermeklapokat mutatnak be. Különösen gazdag anyag jelenik meg északi nyelvrokonaink: a finnek, az észtek, az igen kis lélekszámú vótok és lívek nyelvjárásainak köréből.

Míg nyelvjárásban megszólalni lassan többé-kevésbé elfogadott lesz nálunk is, a valamely magyar nyelvjárásban

született írásművek száma napjainkig rendkívül csekély. Moldvából, Erdélyből, Palócföldről, továbbá Nyugat-Dunántúlról (*Kutyaur még más történetek*) származó szerzőknél bukkanunk ilyenekre. A kötet minden írása azt a célt szolgálja, hogy a nyelvjárások újra a figyelem középpontjába kerüljenek.

A tizennégy tanulmányból összesen öt elemzi a nyelvjárási szépirodalmat, illetve utal egyéb, valamely nyelvjárási nyelvváltozatban megjelenő írásos műre, pl. mesekönyvre, szakácskönyvre, doktori disszertációra. Három-három tanulmány a kárpátaljai magyar nyelvjárásokhoz kapcsolódik, illetve a nyelv-

járások és a nyelvtörténet kapcsolatát tárgyalja. Dudics Katalinnak a kárpátaljai nyelvjárásokat elemző munkájában olvashatjuk: „A magabiztos nyelvhasználathoz elengedhetetlen az anyanyelvhez, a saját nyelvváltozathoz való pozitív viszonyulás.” (10) A nyelvjárástörténeti munkák közül egy a kínai nyelvhez kapcsolódik. Két további tanulmány magyar nyelvjárások

kat tárgyal, míg egy hosszabb írás szerzője a magyar nyelvjárások rendszerének újfajta leírására tesz kísérletet. Számunkra az egyik legérdekesebb írás Tóth Zsoltnak a Kúnos Ignác török népmese-fordításait bemutató munkája, amely egy Naszreddin hodzsáról szóló rövid történetet is felidéz (243). A konferenciák a kutatók számára igen fontosak, de hason-

lóan nélkülözhetetlen az is, hogy a jelen könyvhöz hasonló, igen tartalmas munkák révén a nyelvjárások újfajta megközelítéséről, a bennük rejlő lehetőségekről tanítóink, magyartanáraink is tudomást szerezzenek. A közvélekedés a nyelvjárásokról a pedagógusok közreműködésével változhat meg pozitív irányban, amint azt több tanulmány is hangsúlyozza. ●

Levelesláda

Genetika, gén, génmódosítás és jelentésük

Palágyi András

Ezekkel a szavakkal mind a közbeszédben, mind pedig az írott és hangos médiában egyre többet találkozunk. Valódi jelentésüket azonban az átlagemberek nem ismerik, vagy nem jó helyen használ-

ják. Folyóiratunkban főként a (nem szakember) átlagoló, nyelvhasználó számára szeretnék segítséget adni, mégpedig egy leegyszerűsített kisszótár közreadásával. *Genetika*. Magyarul öröklődéstudomány, amely a mik-

roorganizmusok, növények, állatok és az ember *génállományával* kapcsolatos kutatásokkal foglalkozik. Az élőlények tulajdonságait kialakító *géneket* tanulmányozó tudományág. Mindezeket *genetikakönyvekből*, öröklődéssel,

szaporodással foglalkozó írásokból, előadásokból tanulmányozhatjuk.

Tehát nem helyes például az a – még sajnos a növény- és állatnemesítők, -kutatók szájából is – gyakran elhangzó leegyszerűsített kijelentés, hogy „Új eredményeinkhez (ti. fajtáink, hibridjeink előállításához) megvan a genetikánk”. Helyesen: *genetikai képzettségünk, szaktudásunk, genetikai alapanyagunk*.

Genetikus: Az a kutató, oktató, aki a genetika tudományával, az öröklődés problémáival foglalkozik. Nincs *genetikus probléma* sem (legfeljebb a genetikus kutatóval lehet probléma). Helyesen: *genetikai probléma*.

Gén: Az öröklődés alapegysége, a görög *genos* (eredet) szóból származik. A sejtmagban, mégpedig a kromoszómákban lévő DNS- (dezoxiribonukleinsav) lánc egy kis szakasza, amely egy adott fehérje (vagy enzim) előállításához szükséges információt hordozza, meghatározva az élőlény sajátos tulajdonságait, fejlődését és működését. A sejtmaggal nem rendelkező vírusoknál az RNS (ribonukleinsav) tölt be hasonló szerepet. A géneket az utódok szüleiiktől öröklik a szaporodási folyamat során.

Genom: *Génállománynak, génkészletnek* fordíthatjuk. Az adott élőlény génjeinek az összessége. (Az emberi genom pl. milliárdnyi génből tevődik össze.)

Génebészet, génmódosítás, génterápia, génmanipuláció: Az élőlények génállományába történő mesterséges beavatkozás, amely eleinte csupán kísérletképpen indult. Általában új, hasznos gének bevitelét, hibás gének elvétele, kiküszöbölését célozza. A génebészettel módosított élőlényeket *génmódosított organizmusoknak* (GMO) nevezzük. Az ilyen módon előállított élelmiszeripari termékeket (pl. paradicsom, kukorica, szója, halfélék) 1994 óta forgalmazzák a világban, bár egyes országokban ez tiltva van. Így Magyarorszá-

gon génmódosított növényeket termesztani, állatokat tenyészteni, azokat forgalmazni, felhasználni – a NÉBIH-moratórium szerint – tilos. Ennek oka kettős: egyrészt nincs még kellőképpen kivizsgálva az emberi felhasználás egészségügyi háttere, másrészt a génmódosított mikroorganizmusok, növények, állatok a vadon élőkkal kereszteződve beszennyezhetik az őshonos élővilág génkészletét. Zártkörű laboratóriumi kutatások azonban engedélyezve vannak, főleg az orvostudományban a genetikai betegségek, rendellenességek kiküszöbölése céljából. Tiltottak viszont a humán célú génmanipulációk, génklónozások az „embergyártás” céljából. Ennek szerte a világon jogi, etikai, vallási okai vannak.

Mindezen alapszavak és jelentéseik az interneten általában megtalálhatók, és természetesen az orvosi, biológiai tananyagban, oktatásban részletesen tanulmányozhatók. Jómagam a laikus, a nem szakember számára próbáltam egy közérthető, leegyszerűsített kiadványt készíteni a leggyakoribb kifejezésekből. Remélhetőleg ez a helyes nyelvhasználatban is hasznos lehet. ●

40 éve írtuk:

A majmolás veszélye (Pusztai István)

A stílus maga az ember, tehát ha idegen stílust utánzunk, más ember ruháját vesszük föl. Gyakran kényszerülünk ilyen ruhacserére: nyelvi magatartásunk általában a helyzettől függően változik. Másként beszélünk családi körben, másként főnökeink előtt és másként a szorosabb munkahelyi közösségben, ismét másként nagyobb nyilvánosság előtt, ha mi vagyunk a szónokok vagy hozzászólók. Akarva, nem akarva stílust váltunk. Ez azonban némi veszéllyel jár: nevetségessé válhatunk, ha túlerőltetjük a dolgot. Így járhat az idegen vizekre tévedt szakember is. Egyik vállalat balesetbiztonsági megbízottja azt a feladatot kapta igazgatójától, hogy készítse el a gyár baleset-elhárítási szabályzatát. [...] Az egyik szabályt így formálta meg: „30 kg súlyt meghaladó formaszekrények megemelésére *személyt* vagy emelőberendezést kell *biztosítani*”.

Magánemberként így mondta volna: „30 kg-nál nehezebb formaszekrényt bárki csak daruval vagy másodmagával emelhet meg”. Így azonban kimaradt volna a *személy* meg a *biztosít*, holott ezek nélkülözhetetlen jogász kifejezések a laikusok szerint. [...] Túllőtt tehát a célon a mi stílust váltó szakemberünk, mint ahogy az a laikus alperes is, aki ily módon igyekezett idomulni a jogász kifejezésmódhoz: „Bizonyítékaim a per iratai között *elfeküdve állnak* a t. Bíróság rendelkezésére.”

30 éve írtuk:

Maroktelefon, mobil, sznobil (Bégé)

Csengetés egy zsebben. „Megszólal” egy táská. Betolakodik a magánéletbe. Belecsörren egy tárgyalásba. Sok fontos ember mozdul meg elnézést kérően: ki a zsebében, ki a táskájában, ki a kabátjában kutakodik. Mígnem valaki rátalál, és elvörösödve belesuttog valamit. A következő tárgyaláson már felirat fogadja az érkezőket:

A mobiltelefonokat kérjük kikapcsolni.

És látjuk-halljuk utcán, autóban, tömegközlekedési járművön, vendéglőben, bankfiókban, egyetemi folyosón, amikor „nagyon fontos” emberek telefonálnak életbevágó dolgokról. Még hogy szűkszavúak volnánk! A statisztika szerint a magyarok folytatják a leghosszabb beszélgetéseket mobiltelefonon.

Főlháborodott olvasói levél: miért tilos a mobiltelefon használata a bankfiókokban? És miért nem szabad a repülőn telefonálni?

A mobiltelefon használati, ezen belül beszélgetési kultúrája természetesen még nem alakult ki. A tulajdonosok egy része nem tudja, nem érzi, hogy bizonyos körülmények között illetlen dolog vagy tilos ennek a hasznos kommunikációs eszköznek a használata. Mintha elfeledkeznenek arról, hogy van rajta egy gomb, amivel kikapcsolható, illetve üzenetrögzítőre állítható. A mobiltelefon nem egyszerűen hasznos eszköz, hanem sokaknál a kivagyiság jelképe, „státusszimbólum”. És éppen ezért nem létezik számukra semmilyen önkorlátozás. A mobiltelefonnal kapcsolatos szóalkotások egy része ugyancsak ezt tükrözi. Pl. *bunkofon*, *debiltelefon*, *tahofon* (Magyar Nemzet, 1996. február 21.), *sznobil(telefon)*, *gizdafon* (szóbeli közlés, 1996. április), illetve szatirikus megközelítéssel: *fafon* (Hócipő).

20 éve írtuk:

Duopack – triopack – multipack (Graf Rezső)

Ezt a három összetett szót olvashatjuk egy országos hárlózatú kereskedelmi cég időszakos reklámkiadványának egyik oldalán, azt tudatva, milyen kedvezményes áron kaphatjuk meg mi magyar fogyasztók a kínált terméket kettős, hármas vagy négyes csomagban, csomagolásban; kereskedelmi szaknyelven kiszerelésben. Hát ide jutottunk az anyanyelvet mellőző, a nyelvhasználatban is uniformizálásra törekvő – már majdnem általánossá váló – divatban. Több mint hetven évvel ezelőtt

Kosztolányi a következőkre figyelmeztetett: „Az utca nyelve, a tömeg nyelve bejön az ajtónkon és az ablakunkon, s előbb-utóbb azt a nyelvet beszél-

jük és írjuk, melyet a tömeg és az utca. [...] Nem tudom, mit gondol a tisztelt értekezlet, hogy ma körülbelül hány olyan fölösleges idegen szó kering nyelvünkben, melyet magyarral mindig jobban pótolhatunk. Hatezer ilyen szó van, kétszerese egy átlagember egész szókincsének. Ez azt jelenti, hogy mi hatezer idegen szónak adtunk tanyát és munkát nyelvünkben, és legalább tizenkétezer magyar szavunkat tettük földönfutóvá és munkanélkülivé.”

Tényleges felmérési adatok hiányában is megkockáztatjuk azt az állítást, hogy ma lényegesen több szavunk válik vagy vált „földönfutóvá” és „munkanélkülivé”, mint a harmincas években. A duo olasz eredetű szakszó, jelentése kettős; a trio szintén olasz eredetű szakszó, jelentése hármas; a multi latin eredetű idegen szó, jelentése sokszoros, többszörös; az ismétlődő utótag, a pack pedig német eredetű idegen szó, jelentése csomag. Végül pedig e szóalakokat már régóta magyarosan írjuk: duó (MHSZ 109), trió (MHSZ 528), pakk (MHSZ 406).

A rovatot összeállította:
Tóth Zsolt

Tisztelt Olvasóink!

A lap 2026. 1. számában megjelent rejtvények megfejtései:

I. A tavasz virágai. 1. kápolna; 2. értelem; 3. nióbbium; 4. párkány; 5. korrupt; 6. Nyilasi; 7. polinéz. Az átlóban: KRÓKUSZ. A sorok átrendezése (5-3-2-7-1-4-6) után a másik átlóban: TULIPÁN.

II. Szelek szárnyán. 1. tranzit; 2. kopíroz; 3. narancs; 4. ózondús; 5. akadály; 6. kokárda; 7. Rodostó. Az átlóban: TORNÁDÓ. A sorok átrendezése (3-1-2-7-6-5-4) után a másik átlóban: SIROKKÓ.

III. Kéttucatnyi csacsipacsi. [Bocsánatot kérünk a bosszantó sajtóhibákért!]
1. csekély [vagy: sekély] fekély; 2. dzsunkamunka; 3. derék kerék; 4. görög csörög [sokan alkalmazták a szintén helyes pörög igét is]; 5. gyarló sarló; 6. csodagoda; 7. álomalom; 8. banyatanya; 9. cárkár; 10. homoknyomok; 11. lakója bakója; 12. rút kút; 13. tegez tegez; 14. szánom bánom [esetleg: bánom bánom]; 15. szellőzésmellőzés; 16. torz borz; 17. Vazul lazul; 18. veremperem; 19. ringó dingó; 20. sirálykirály; 21. papája kapája; 22. lapos csapos; 23. köves csöves; 24. szárd bárd.

IV. Szójátékos csattanó: Tipp és mosoly.
Szerintem pénz beszél, kutya ugat.

Könyvjutalomban részesültek: Balog Lajos, Birinszki Annamária, Bossányi Márta, Búcsú-Martonosi Gizella, Drotártsik Edit, Holczer József, Kovácsné Doroszalai Ágnes, Schnellerné Hegedűs Erika, Tollár Tamara, Varga Gáborné.

	A VÍCC CSATTANÓJA	OLLÓS VÍZÁLLAT	IDŐMÉRŐ ESZKÖZ ALKATRÉSZE	ÁLLÓVÍZ SZÉLE	GYÓGYMOSOLY – Üdvözlöm, Pista bácsi, régen láttam! – köszönti az orvos a rendelőbe belépő páciensét. – ... (A mosolyt fakasztó választ az ábrában rejtettük el.)			
FONOTT KERÍTÉS ANYAGA								
GYAKORI LÖNÉV								
ROSSZRA SZOKIK								
RÁDIUSZ GRAMM, RÖVIDEN		A RÁDIUM VEGYJELE TÁVOZNI VÁGYÁS			PARADICSOMI, MENNYEI	NITROGÉN KÉT ÖSSZESZÉLLŐ CÍPÓ	KÖRHÁZI ÁPOLÓ	A GRÓFI SZERÜN KÖLTŐJE
NÖVÉNY-ÉVŐ HAL							NÉVELŐ RÉGIES SZÓVAL: TANONC	
TÜRELMET PRÓBÁRA TEVŐ								
OLASZ AUTÓJEL				FERFINEV ÜTKÖZÉS TESTTEL A HOKIBAN				
NEM ÚGY VAN AZI!								
A-KA PÁRJA		JÉLES FESTŐ (ROBERT)						
HAJLEK		SEBHELY						
IOXIGÉN						NORMA ... M. RITT FILMJE DETEKTIV		
						ŐN KÉT DOLOG KÖZE FESZÜLŐ		
PETER GILMORE SOROZAT-SZEREPE								
MULT-BELI					NYEL KÖZEPE! SEBINEK BECEZIK		NÉMET AUTÓJEL BECEZETT OGUZ	
FELTYÜK!			BOKRÉTA					
			A SZÉN VEGYJELE					
A SUGÁR JELE		ÍNYENC-FALAT RÖVIDÍTVE: ID.						
RIZS FELE!			VERDI OPERA-HŐSNŐJE MÁTÓL					KORABBI BÜNÜGYI TEVEMÉNYSOR CÍME
AKTÍVAN ELLENÁLLÓ							KELET RÖVIDEN CSAPADÉK	
RÓMAI S-ÖS MELEG VÍZPÁRA			FOLYAMI KAVICS					
NAPSZAK			A MULT IDŐ JELE PÁLCIKÁS EDESSÉG			RÉGI-RÉGI A SZÉGYEN "SZINES" JELE		
MÉGLEPŐDVE MONDJUK							ÓRHALOM HATÁRAI! ÖV KAPCSA	
ERCSELELŐHELY ESZAK, RÖVIDEN		PRÉMES ÁLLAT FILM-VÁGÁS					JÓD KISFALUDY KÁROLY DRÁMÁJA	
A HANSÁG KÖZEPE!			JÉGO-RONGÓZÓ (JÁNOS) FAKTUM					
FUTVA MENEKÜL					BRAZIL TAG-ÁLLAM			
LEGENDÁS PING-PONGOZÓ (FERENC)					DÖNT A BÍRÓ AMERICUM			
							NÉZD! LITER, RÖVIDEN	
KÉRDŐ-SZÓCSKA LEPELLEL ÁLCAZ	Á					TITKON FIGYEL		

A Pontozó új feladványai

I. Őszi rejtvény tavaszi virágokról

Márciusi rejtvényünket tavaszi virágokkal kezdtük. Szeptemberben ugyanígy teszünk. A bal felső négyszögből a jobb alsóba vezető átlóban egy tavaszi virág neve olvasható. A négyzetrácsba illő szavak 1-1, vagyis együtt 7 pontot érnek. A sorok megfelelő átrendezésével a másik átló szintén egy tavaszi virág nevét rejt. Az átlókba kerülő virágnevekért ugyancsak 7-7 pont jár. Ebben a feladatban tehát összesen 21 pontot lehet szerezni.

1. Ujjatlan, laza esésű felsőruha vagy körgallér
2. Litván származású amerikai filmszínész (a keresztnéve: Charles). Legismertebb filmje a *Volt egyszer egy vadnyugat*
3. A gabonafélék egyik leggyakoribb kártevője
4. Esetlen járású
5. A Szovjetunióban gyártott (Fiat 124-es alapú) gépkocsi volt
6. Valakit céljai elérése érdekében folyamatosan ösztönző, lelkesítő vagy rábeszélő
7. Zord, harcias, kemény vagy félelmet gerjesztő külsejű

II. Írószerek

A másik 7×7-es rejtvényünkben a bal felső négyszögtől a jobb alsóig húzódó átlóban egy írószer neve olvasható. A meghatározásokhoz illő szavak 1-1 pontot, vagyis együtt 7 pontot érnek. A sorok megfelelő átrendezésével a másik átlóba egy másfajta írószer neve kerül. Az átlókban olvasható megfejtések ugyancsak 7-7 pontot jelentenek. Ebben a feladványban tehát összesen szintén 21 pont szerezhető.

1. Az istenek hírnöke a görög mitológiában
2. Olyan szakember, aki a föld felszínének alakjával és méreteivel foglalkozik
3. Törvényes, jogszerű vagy elfogadott
4. Olyan személy, aki jogerős szabadságvesztés büntetését tölti szigorú őrizet alatt
5. Erényesnek, erkölcsösnek, tisztességesnek vagy éppen vallásosnak mutatja magát, ám a valóságban nem aszerint a morál szerint él
6. Tornaverseny egyik közreműködője, aki az eredmény értékelését végzi el
7. Kórokozó jelzője, amely képes egy másik élőlény szervezetében járványos betegséget kiváltani, terjesztani

III. Kecskerímcsokor

A kecskerím olyan játékos rímfajta, amelyben az alkotórészeknek (összetett szavaknak vagy szó szerkezeteknek) a kezdőhangjai helyet cserélnek. Szemléltető példákat egy évvel ezelőtt (ÉA. 2025/3. 46) közzeltünk. A meghatározásokhoz illő kecskerímek 1-1 pontot érnek. Ebben a feladványban tehát 16 pontot lehet szerezni.

1. riporter, színészi baklövések, nyelvbtlások gyűjteménye – olyan cserje, amelyet szamarak szoktak fogyasztani;	9. alacsonyan fekvő, víztől körülvelt területen (ti. ezt találjuk) – vallási célra használt, ilyenként tisztelt facsoport;
2. hüvelyes étel megszállottja – fogoly hüvelyes étele;	10. talán a megélhetési forrása – a tatár uralkodó kézfejének belső oldala;
3. vízi gerinces állat (mohón) eszik – magát vízi gerinces állatnak álcázó lény;	11. a francia kártya egyik színének marhája, vagyontárgya – előkelő úr éles, nagyra nőtt körme;
4. őszállatok maradékaiból felgyűlt csoport – olyan hely, ahol a cigaretták maradékát megőrlik;	12. eltulajdonított ragadozó madár(nak a) – megviselt, elhanyagolt külsejű nőnemű utóda;
5. vacogok, betegségem ezzel a tünettel jár – a tulajdonában lévő épülete nem otthonos;	13. az anyagcserében fontos szerepet játszó szerve sötét, csaknem fekete színű – vonzó, elbájoló külseje majdnem éget;
6. féltucatnyi sivatagi teherhordó állat – hajó farának hevesége;	14. olyan állóvíz, ahol fehér csapadék uralkodik – állóvizet ellepő fehér csapadék;
7. (szinte) repülő hím ló – porló, széteső fűtőanyag;	15. rövid szűrőfegyverének elbűvölő volta – hámfelületének a környékén lévő (dolog, terület);
8. az elhunyt emlékének szóló búcsúzó, tiszteletadó kívánság – kenyérsütője szőlőből készült italainak címzett jókívánság (bocsánat!)	16. igen régi vágószerszám – sárga gyúlékony elem bemélyedő nyomot hagy.

IV. Szójátékos csattanó

Olvasóinknak elég a *Gyógymosoly* című keresztrejtvény csattanóját beküldeniük. Értéke: 25 pont.

Összesen tehát 83 pontot lehet szerezni. A nyereménysorsolásba az kerül be, aki legalább 70 pontot gyűjtött. A megfejtéseket a rovat szerkesztőjének ímélcímére (horvath.laszlo@nytud.hu) várjuk. A beküldési határidő: 2026. november 1. Eredményes fejtörést, sikeres megfejtéseket kívánnak a rovat szerzői:

Horváth László (III.), Schmidt János (IV.), Varga István (I., II.)

Levél Erdélyből: Gyarmathi 275

Péntek János

Születése 275. évfordulóján, 2026. július 17-én, emléktáblát avattak Gyarmathi Sámuelnek Zilahon a református kollégium utódiskolája, a mai Silvania Főgimnázium belső falán. Gyarmathi 1800–1809 között volt a hajdani kollégium

tanára, igazgatója. Az emléktáblaállítást Péntek János kezdeményezte, megvalósította az Erdélyi Múzeum-Egyesület Zilah és Vidéke fiókegyesülete (Kovács Kuruc János elnök, Csóka László, Kürti Barna alelnökök). Az avatást és a koszorúzást a Gyarmathi Sámuel munkásságát

bemutató, elemző konferencia követte, ennek dr. Benő Attila egyetemi tanár, dr. Gaal György helytörténész, László László történész és dr. Péntek János professor emeritus voltak az előadói.

<https://transtex.ro/kultura/2026/07/18/emlektablat-avattak-es-tudomanyos-konferencia-val-tisztelegtek-gyarmathi-samuel-elott-zilahon>

Az ASz ifjúsági tagozatának hírei

II. Nyelv a társadalomban – tudományközi hallgatói konferencia

Május 8-án a szegedi Szent-Györgyi Albert Agóra adott otthont a II. Nyelv a társadalomban – tudományközi hallgatói konferenciának, amelynek középpontjában a nyelv és a kommunikáció szerepe állt. A rendezvény megszervezésében a Penna Program Alapítvány is aktív szerepet vállalt. A konferencia lehetőséget biztosított a felsőoktatásban tanuló hallgatóknak arra, hogy kutatásaikat, tudományos eredményeiket és kutatási terveiket mutassák be a nyelvészet, a kommunikáció és más társadalomtudományi területek metszéspontján. A konferencia előadásai jól érzékeltették, hogy a nyelv egyszerre a tudományos vizsgálódás tárgya, az emberi kapcsolatok alapja és a közösségek formáló ereje..

játSZÓtárs országos döntő

Május 22-én rendezték meg a Grétsy László nyelvészprofesszor emlékére életre hívott JátSZÓtárs anyanyelvi csapatverseny országos döntőit. Az általános iskolások versenyének a váci Árpád Fejedelem Általános Iskola adott otthont,

ahol a szervezésben a Magyar Nyelv Barátainak Egyesülete helyi tagjai is közreműködtek. Ugyanezen a napon a budapesti Szent István Gimnáziumban mérték össze tudásukat a középiskolás csapatok. A döntő lebonyolítását a Penna Program Alapítvány is támogatta. A verseny mindkét korosztály számára élményszerű formában adott lehetőséget az anyanyelvi tudás, a kreativitás és az együttműködés kibontakoztatására.

83. Nyelvőrző Szalon

Az Anyanyelvapolók Szövetsége május 21-én rendezte meg a 83. Nyelvőrző Szalont a Józsa Judit Galériában, ahol ezúttal az Anyanyelvapolók Szövetsége Ifjúsági Tagozata mutatkozott be. A résztvevők Márton Richárd előadásában ismerhették meg a tagozat elmúlt időszakának legfontosabb programjait, eredményeit és jövőbeli célkitűzéseit. A beszámoló betekintést nyújtott az ifjúsági közösség sokszínű anyanyelvapoló tevékenységébe, valamint a fiatalok szerepvállalásába a magyar nyelv ügyének népszerűsítésében. Az est jó lehetőséget kínált arra is, hogy a különböző generációk képviselői közösen gondolkodjanak az anyanyelvapolás jelenéről és jövőjéről.

Sztankovits Réka

Rövid hírek

A nemzeti identitásról Tusványoson

A kerekasztal résztvevői. Fotó: Ifjabb Fábián Gergely

Szövetségünk egyik alelnöke, Pomozi Péter is meghívottja volt az „Utazás magyar-ságunk körül – Azonosságtudat a Kárpát-medencében” című kerekasztalnak, amelyre az idei tusványosi programok nyitónapján, július 22-én került sor. A beszélgetőtársakkal (Szili Katalin, Szabados György, a szervező és moderátor Balogh Andrea Johanna) többek közt arra keresték a válaszokat, hogyan változtak a magyar identitáskonstrukciók az utóbbi ezer év során, mik a magyar nemzeti identitás legfontosabb pillérei a XXI. században,

mi (lenne) a család, az iskola szerepe abban, hogy a globalizáció és a túlzottan domináns „közösségi” média ellenére is eljussanak a legfontosabb identitás-üzenetek a mai fiatalokhoz, kisiskolásoktól az egyetemi hallgatókig. A bő másfélórásra nyúlt beszélgetés nagy érdeklődést, megfontolandó javaslatokat és több érzelmes hozzászólást is kiváltott a javarészt székelyföldi hallgatóság körében.

Tagnyilvántartásunk pontosítása: Felhívás szövetségünk tagjaihoz

Az Anyanyelvapolók Szövetsége irodája kéri mindazon tisztelt tagtársainkat, akik még nem vettek részt idei rendezvényeink egyikén sem, és tagdíjat sem fizettek rövidebb-hosszabb idő óta, hogy elmaradt tagdíjuk összegét (aktív dolgozóknak évi 4000 Ft, diákoknak és nyugdíjasoknak évi 3000 Ft) legyenek kedvesek a lapszámunk hirdetményében és a honlapunkon is megtalálható átutalási módok egyikén mihamarabb rendezni. Az átutalás közleményébe feltétlenül írják be nevüket, valamint, hogy „ASz-tagdíj”! (Szíves tájékoztatásul: a megújult Édes Anyanyelvünk egy esztendei négy számának és postázásának költsége eleve meghaladja az éves aktív dolgozói tagdíj összegét is.) Azon tagtársainknak, akiknek jövő januárban egy évnél régebbi tagdíjtartozása (is) lenne, jövőre már sajnos nem tudjuk lapunkat kiküldeni. Együttműködésüket előre is szívből köszönjük!

Tagjaink figyelmébe!

Az éves tagdíj befizethető átutalással a 11705008-20132015 számú OTP számlánkra vagy személyesen szövetségünk bármelyik hivatalos rendezvényén.
Honlapunk elérhetősége: www.anyanyelvapolo.hu

ANYANYELVÁPOLÓK
SZÖVETSÉGE

Bukovinai székelyek. (A róluk szóló írást l. a 29–31. oldalon!)

Két könyv a gazdag bukovinai székely szakirodalomból, köztük középen: részlet a Hőgyészi Székely Kör bukovinai székely tárgygyűjteményéből; Bukovinai székelyek Bácskában, 1940-ben. Ismeretlen szerző felv., forrás: Wikipedia.hu; Költözés Hadikfalváról 1941-ben, forrás: Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége; a Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének logója.

Első borító: a Kis Csali együttes táncosai Szencen 2017-ben. Görföl Jenő felvétele.